

Žydrūnas Vičinskas – etnologijos mokslo krypties doktorantas.

Moksliniai interesai: baltų religija ir mitologija, senųjų rašytinių šaltinių verifikacija.

Adresas: Herkaus Manto g. 44-2, LT-92232 Klaipėda.

Tel. 8 ~ 693 70 870.

El. paštas: z.vicinskas@gmail.com.

Žydrūnas Vičinskas: PhD student of Ethnology.

Research interests: Baltic religion and mythology, the verification of ancient written sources.

Address: Herkaus Manto str. 44-2, LT-92232 Klaipėda.

Phone: 8 ~ 693 70 870.

E-mail: z.vicinskas@gmail.com.

Žydrūnas Vičinskas

Klaipėdos universitetas

MATO PRETORIJAUS MITINĖS MEDŽIAGOS APIE GIMTUVIŲ IR KRIKŠTYNŲ APEIGAS VERIFIKACIJA: *LAIMĖ – LAUMĖ – ŠVČ. MERGELĖ MARIJA?*

Anotacija

Straipsnyje apžvelgiama ir verifikuojama Mato Pretorijaus (*Matthäus Prätorius*, XVII a. pabaiga) veikale „Prūsijos įdomybės, arba Prūsijos regykla“ (*Deliciae Prussicae, oder Preussische Schaubühne*) aprašyta mitinė informacija, tiesiogiai susijusi su gimtųjų bei krikštynų apeigomis, sykiu atskleidžiamas *Laimės*, *Laumės*, Švč. Mergelės Marijos vaidmuo paminėtuose papročiuose. Lygia greta aptariamos žymesnių XIX–XXI a. tyrėjų, nagrinėjusių M. Pretorijaus pateiktą mitinę medžiagą apie gimtuves ir krikštynas, interpretacijos. XIX–XXI a. tyrimų kontekstas parodė, jog ankstesnių laikotarpių mokslininkai analizuojamos M. Pretorijaus mitinės medžiagos patikimumo nesvarstė. Tyrimas taip pat atskleidė, kad M. Pretorijaus aprašyti mitiniai duomenys apie gimtuves, krikštynas yra patikimi, o žmogaus gimimo globėjos – *Laimė* / *Laumė* / Švč. Mergelė Marija – traktuotinos kaip savotiški (viena kitos) tęsiniai arba konstanta ir kintamieji. Konstanta – tai žmogaus gimimas, įprasminamas apeigomis, kurias, atsižvelgiant į istorinį bei religinį kontekstą, globoja tam tikras kintamasis.

PAGRINDINIAI ŽODŽIAI: Matas Pretorijus, gimtuvės, krikštynos, *Laimė*, *Laumė*, Švč. Mergelė Marija, autentiškumas, baltų religija ir mitologija.

Abstract

The article reviews and attempts to verify mythical information provided by Matthaeus Praetorius (*Matthäus Prätorius*, the end of the 17th century) in his work “*Deliciae Prussicae* or Prussian Theater” (*Deliciae Prussicae, oder Preussische Schaubühne*), which is directly concerned with childbirth and christening rituals, at the same time the role of *Laimė*, *Laumė* and the Blessed Virgin Mary in the mentioned customs is revealed. In parallel with this, the article discusses interpretations by more significant researchers of the 19th–21st centuries who were concerned with M. Praetorius’s mythical material on childbirth and christening. The context of the researches of the 19th–21st centuries has shown that researchers of earlier periods did not consider the question of reliability of M. Praetorius’s mythical material. The present research has also revealed that mythical information on childbirth and christening described by M. Praetorius is reliable and that patrons of human birth – *Laimė* / *Laumė* / the Blessed Virgin Mary – should be treated as some kind of (each other’s) continuation or as a constant and variables. Human birth is a constant which is made meaningful by rituals that, taking into account historical and religious context, are patronised by a certain variable.

KEY WORDS: Matthaeus Praetorius, childbirth, christening, *Laimė*, *Laumė*, the Blessed Virgin Mary, authenticity, Baltic religion and mythology.

doi:<http://dx.doi.org/10.15181/rh.v20i0.1391>

Įvadas

Ankstesniuose straipsniuose (rankraščiuose) jau įvertintas Mato Pretorijaus aprašytų dievų – *Perdoytus*, *Wejopattis*, *Gardouten*, *Bangpjts*, *Luobgelda*, iš dalies *Bardoayts*¹, *Bicz(z)birbins* / *Bicz-birbins* / *bitzbirbins* / *bicziu birbullis*² – autentiškumas bei tyrimų kontekstas³, taip pat nustatytas M. Pretorijaus mitinės medžiagos apie ąžuolą, eglę ir kriaušę patikimumas⁴. Išvardytieji tyrimai atskleidė *informacinio triukšmo* bei mitinių duomenų nevienareikšmiško patikimumo tendenciją, todėl verifikaciją prasminga tęsti. M. Pretorijaus šaltinyje pateikiama gana prieštaringa mitinė medžiaga apie gimtųjų, krikštynų apeigas, kuriose garbinamos senojo panteono deivės *Laimė*, *Laumė*, iš dalies *Žemyna* bei krikščioniškoji Švč. Mergelė

¹ Žydrūnas Vičinskas. Mato Pretorijaus mitinės medžiagos apie *Perdoytus*, *Wejopattis*, *Gardouten*, *Bangpjts*, *Luobgelda* autentiškumas XVI–XVII a. rašytinių šaltinių kontekste. *Res humanitariae*, t. 18. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla, 2015, 178–200.

² Žydrūnas Vičinskas. The Verification of Lithuanian Deity *Bičbirbis* / *Birbulis* in View of Information Provided by Matthaeus Praetorius (rankraštis).

³ Žydrūnas Vičinskas. Interpretations of Matthaeus Praetorius Mythical Material on *Perdoytus*, *Wejopattis*, *Gardouten*, *Bangpjts*, *Luobgelda* in the Works of Lithuanian and Prussian Mythology Researchers of the 19th–21st Centuries (rankraštis).

⁴ Žydrūnas Vičinskas. Mato Pretorijaus mitinės medžiagos apie ąžuolą verifikacija (rankraštis); Žydrūnas Vičinskas. Dėl dviejų Mato Pretorijaus veikalo „Prūsijos įdomybės, arba Prūsijos regykla“ mitinių fragmentų: perpasakota, fiksuota ar pramanyta? (rankraštis).

Marija. Vienur rašoma, kad veiksmo dalyviai gimtųjų, krikštynų metu, kreipdamiesi į *Laimę* (*Laymę*) arba Švč. Mergelę Mariją, prašo palankumo naujagimiui⁵, kitur konstatuojama⁶, jog „Leumele⁷ yra gimdymo deivė, kurios jie [dabartiniai nadruviai – Ž. V.] šaukiasi, kai gimdyvė turi gimdyti ar pagimdo, čia jie irgi turi ypatingų apeigų“⁸. M. Pretorijus į gimdymo procesą globojančių būtybių sąrašą įtraukia *Laumę*⁹, tačiau dar kitoje šaltinio vietoje jis prieštarauja pats sau sakydamas, jog moterys garbino žalčius „<...> kreipdamosios į *Laimelę* (*Laimelę*) kaip į žmonių gimimo ir vaisingumo deivę – ji turėjusi parūpinti, kad jų vyrai būtų miklūs vaikų parūpinti ir tokie išliktų“¹⁰. Vadinasi, teksto autorius sąmoningai susieja *Laimę*, *Laumę*, Švč. Mergelę Mariją, tačiau kalbėdamas apie gimtoves bei krikštą jis kryptingai mini *Laimės* dievavardį. Kyla klausimas, kodėl M. Pretorijaus šaltinyje *Laimė*, *Laumė*, Švč. Mergelė Marija painiojamos? Todėl šiame straipsnyje daugiausia dėmesio ir skirsime M. Pretorijaus veikale pateiktos medžiagos apie gimtųjų, krikštynų apeigas autentiškumo įvertinimui.

Tyrimų apžvalga

Sprendžiant pagal tai, kaip XIX–XXI a. baltų religijos ir mitologijos tyrėjai vertino *Laimės*¹¹ ir *Laumės* sąsajas, juos galima padalyti į tris grupes: 1) sugretino *Laimę* ir *Laumę*, 2) supriešino *Laimę*, kaip teigiamą konotaciją turinčią būtybę, su *Laume*, kaip neigiamos konotacijos būtybe, 3) *Laimės* ir *Laumės* sąsają nesvarstė. Daugiausia dėmesio interpretatoriai skiria tra-

⁵ Gimtųjų (*Rodyny*) – vieną kart (žr. sk. „Gimtųjų ir krikštynų apeigų struktūra“ (1 siužetas, 1.3. punktas)); pagoniškų krikštynų – dukart (žr. sk. „Gimtųjų ir krikštynų apeigų struktūra“ (2 siužetas, 2.4. ir 2.7. punktai)).

⁶ Ketvirtosios veikalo knygos „Apie senovės prūsų šventoves“ devintojo skyriaus „Apie kitus senovės prūsų dievus. Jų garbinimą“ dvidešimt trečiajame poskyryje „Apie dabar žinomų nadruvių dievus“.

⁷ Visi išretinimai, jei nenurodyta kitaip, yra mano – Ž. V.

⁸ Matas Pretorijus. *Prūsijos įdomybės, arba Prūsijos regykla = Deliciae Prussicae, oder Preussische Schaubühne*, t. 3. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2006, 299.

⁹ *Laumelė* – mažybinė žodžio *Laumė* forma.

¹⁰ Matas Pretorijus. *Prūsijos įdomybės, arba Prūsijos regykla = Deliciae Prussicae, oder Preussische Schaubühne*, t. 3. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2006, 315.

¹¹ Primintina, kad viena dalis XIX–XXI a. tyrėjų gimimo deivę vadina *Laimės* (*Laimė*), o kita dalis – *Laimos* (*Laima*) vardu. Šiame rašto darbe gimimo deivė, remiantis pirmuoju paminėjimu rašytiniame šaltinyje (žr. sk. „Konstanta ir kintamieji“) bei M. Pretorijaus liudijimu, bus vadinama *Laimė* (*Laimė*).

dicinio kaimo laikotarpio tautosakinių laimės (-ių), laumės (-ių) įvaizdžių analizei. Įsidėmėtina, kad dauguma šio laikotarpio autorių arba nesinaudoja M. Pretorijaus mitine medžiaga, arba ja remiasi fragmentiškai, nepaisant to, siekiant atskleisti M. Pretorijaus mitinių duomenų verifikacijos svarbą, būtina apžvelgti tyrimų kontekstą. Toliau chronologiškai bus išdėstytos XIX–XXI a. tyrėjų pastabos apie *Laimės*, *Laumės*, iš dalies Švč. Mergelės Marijos opoziciją / painiojimą / tapatinimą.

Teodoras Narbutas (*Teodor Narbutt*) (1835) – regis, pirmasis baltų religijos ir mitologijos aiškintojas, sugretinęs *Laimą* bei latviškame folklоре minimą *Laumą* (*Laumę*)¹². Autorius deivei *Laimai* priskyrė daugybę kitų vardų, kurių patikimumas nepakankamai argumentuotas, todėl vargiai įmanomas – *Mėnulė* (*Mėnule*), *Lela* (*Lela*), *Kunimiršis* (*Kunimirszis*), *Medžiojma* (*Miedzioima*)¹³, vis dėlto šiais samprotavimais sekė Ignacas Johanas Hanušas (*Ignac Johan Hanusch*) (1842)¹⁴, Juozapas Jaroševičius (*Jozef Jaroszewicz*) (1844)¹⁵ bei Simonas Daukantas (1845)¹⁶. Tiesa, S. Daukantas, priešingai nuo T. Narbuto, (iš)skyrė *Laimą*, kuri suteikianti laimę, ir anti-laimę, t. y. *Nelaimą* / *Laumę*¹⁷. Liudvikas Adomas Jucevičius (1846) *Laimės* nevadina *Laimos* vardu¹⁸, jis, priešingai nuo daugelio pirmtakų, *Laimės* negretina su *Laume*, kritiškai atsiliepia apie T. Narbuto interpretaciją, jog Lietuvoje *Laimė* reiškusi tą patį, ką ir mėnulis¹⁹. L. A. Jucevičius teisėtai sukritikavo T. Narbuto argumentais nepagrįstą *Laimės* dievavardžio išplėtimą²⁰. Tačiau ir pats L. A. Jucevičius pateikia iškreiptą *Laumės* paveikslą, neva tai buvusi „stebuklingo grožio deivė, gyvenusi debesyse“²¹. Juozapas Ignacas Kraševskis (*Jozef Ignacy Kraszewski*) (1847), veikiausiai iš dalies

¹² Norbertas Vėlius. *Lietuvių mitologija*, t. 1. Vilnius: Mintis, 1995, 68.

¹³ Ten pat, 67.

¹⁴ Ignac Johan Hanusch. *Die wissenschaft des slawischen mythus im weitesten, den altpreussisch-lithauischen Mythus mitumfaßenden Sinne*. Lemberg. Stanislawow und Tarnow, 1842, 236–238.

¹⁵ Norbertas Vėlius. *Lietuvių mitologija*, t. 1. Vilnius: Mintis, 1995, 127; 129–130.

¹⁶ Ten pat, 161.

¹⁷ Ten pat, 161.

¹⁸ Įdomu, jog Augustas Šleicheris (*August Schleicher*) (1853) tokį *Laimos* perdirbimą į *Laimę* vertina kaip nepagrįstą, pasak jo, taisyklinga forma yra *Laima* (Ten pat, 227). A. Šleicheris taip pat rekonstruoja *Laumės* formą, kuri, anot jo, senojoje lietuvių kalboje turėjo būti *Laumia* (Ten pat, 228).

¹⁹ Ten pat, 170–171.

²⁰ Ten pat, 170.

²¹ Ten pat, 170.

sekdamas T. Narbuto išvalgomis, gretina *Laimą* ir *Laumę*. Anot J. I. Kraševskio, *Laumė* – tai ta pati *Laima*, persikūnijusi į kerštingą ir baisią dievybę, turinčią ryšį su indų *Lakšme*²². Jis hipotezę paremia liaudiška etimologija: „Kad *Laima* ir Linksmynė (vaivorykštė), kuri taip pat buvo vadinama *Laimos* (*Laumės* arba *Laimės*) juosta, turi ryšį su indų *Lakšme*, rodo tai, jog džiaugsminga šventė lietuvių buvo vadinam *linksma szvente*“²³. Mikalojus Akelaitis (1863) taip pat akcentuoja *Laimos*, kaip teigiamą konotaciją turinčios būtybės, ir *Laumės* – neigiamą, priešpriešą²⁴. Adomas Honoris Kirkoras (*Адам Ганоры Киркор*) (1885), kaip ir L. A. Jucevičius, polemizavo su T. Narbuto ir jo sekėjo J. I. Kraševskio nuomone, samprotaudamas, jog *Laumės* vardas nėra *Laimos* vardo perdirbinys²⁵. Aptardamas *Laumės* įvaizdį, jis rėmėsi tautosakine medžiaga, tačiau M. Pretorijaus rašytiniu šaltiniu, kaip ir anksčiau įvardytieji, nepasinaudojo. Julius Leopoldas Frederikas Kronas (*Julius Leopold Frederik Krohn*) (1885) iškėlė hipotezę, kad „Kalevalos“ gamtos deivės (*Luonnottaria*) ir dar labiau vokiečių *nornos* atitinka *Laimą*“²⁶. J. L. F. Kronas *Laimos* bei *Laumės* sąsajų neaptaria. Eduardas Volteris (*Eduard Wolter*) (1896) išskyrė septynis pagrindinius lietuvių pagonybės bruožus, būtent apibūdinant septintąjį sakoma, jog „[d]eivių ir laimų kultas susijęs su vadinamaisiais deivių (fėjų, parkų, rožanicų) akmenimis; šios buvo laikomos vaisingumo ir namų laimės deivėmis, javų ir galvijų globėjomis“²⁷. Anot E. Volterio, *Laumės* – tai „dvasinės būtybės“, kurios liaudies padavimuose gali būti tapatinamos su vėlėmis²⁸. Autorius *Laimos* ir *Laumės* sąsajų nesvarsto. Konstancija Skirmuntaitė (1892) laikėsi opozicijos: geras (*Lajma*) – blogas (*Łauma*)²⁹. Lygiai taip pat samprotavo Hermanas Karlas Uzeneris (*Hermann Karl Usener*) ir Feliksas Solmzenas (*Felix Solmsen*) (1896): „<...> gimdant šauktasi *Laimos* arba *Laimelės*“³⁰ (+ konotacija), o „<...> moteriškos nelabosios būtybės [buvo – Ž. V.] *Laumės* ir *Vėlės* <...>“³¹ (– konotacija).

²² Norbertas Vėlius. *Lietuvių mitologija*, t. 1. Vilnius: Mintis, 1995, 202–203.

²³ Ten pat, 202–203.

²⁴ Ten pat, 246.

²⁵ Ten pat, 320.

²⁶ Ten pat, 327.

²⁷ Ten pat, 352.

²⁸ Ten pat, 347.

²⁹ Ten pat, 413–414.

³⁰ Ten pat, 428.

³¹ Ten pat, 426.

Jokūbas Lautenbachas (*Jekabs Lautenbachs*) (1915), atrodo, pirmasis akcentuoja, kad *Laima*, likimo deivė, padėjėja gimdant, „dažnai nuo katalikų laikų vadinama *Marija* (*Māra*)“³². Jonas Basanavičius (1926) remiasi H. K. Uzeneriu ir F. Zolmzenu: „<...> bastėsi *Laumės* raganos moteriškių pavidalu ir *Vėlės* <...>“³³, o „<...> gimdymo globėja buvo *Laima*, arba *Laimelė* <...>“³⁴. Petras Klimas (1919) pasinaudojo medžiaga iš senųjų rašytinių šaltinių bei tautosakos duomenimis, tiesa, nedetalizuodamas, iš kur informacija perimta, nekeldamas autentiškumo klausimo: „Miškuose matome glaudžiantis ir renkantis paprastai naktį mėnesienoje tiek klajūnes vėles, žvejų mergeles-paskenduolėles, tiek visokias dvasias-nimfas, šilines, miškinės, upinės, „upių marteles“, laumes-laimės, raganas ir visokių nežinomų vardų „dievo dukteles ir sūnelius“ <...>“³⁵. Todėl susidaro įspūdis, kad mokslininkas *laumes* bei *laimės*, kaip įdievintos gamtos globėjas, laikė giminingomis. Viktoras Jungferis (*Viktor Jungfer*) (1926) priskirtinas tyrėjų grupei, kurie nagrinėjamąsias būtybes laikė priešingybėmis: „Daug svarbesnės pavienio žmogaus gyvenimui buvo likimo deivės: *Laima*, įkūnijanti gerąjį pradą, ir *Laumė* – blogojo prado įkūnijimas“³⁶. Jonas Šliūpas (1932), sekdamas T. Narbuto pradėtu aiškinimu, mano, jog „vėlesniais laikais, sako, Mėnulio vietoj garbinę labiau *Laimą*“³⁷, o „*Žvaigždikis* turėjo numylėtinę *Žvaigždianoką* (bene = *Laimai*?)“³⁸. J. Šliūpo nuomone, vairovorkštė – tai *laumės* ar dangaus rykštė ar juosta³⁹. Jis *Laimės* ir *Laumės* panašumų / skirtumų nenagrinėjo.

Pranas Skardžius (1954) panaudojo M. Pretorijaus mitinę medžiagą, paminėdamas *Layme*, *Laumelę* (anot jo, *Laimelę*) – „gimdymo deivę“, taip pat atliko analizę, kurios rezultatai rodo, jog „<...> *laima* iš tikrųjų gali būti tai, kas leista, t. y. lemta, paskirta, arba suasmeninta prasme – „leidėja, lėmėja, skyrėja“. Bet jos jokių būdu tiesiogiai negalima sieti su *lemti*: *laim-* neįmanoma kildinti iš *lem-*, nes toks šaknies balsių kaitos laipsnis visai nepažįstamas“⁴⁰. Įdomu, kad jis M. Pretorijaus rankraštyje paminėtos

³² Norbertas Vėlius. *Lietuvių mitologija*, t. 2. Vilnius: Mintis, 1997, 110.

³³ Ten pat, 18.

³⁴ Ten pat, 20.

³⁵ Ten pat, 154.

³⁶ Ten pat, 253.

³⁷ Ten pat, 304.

³⁸ Ten pat, 307.

³⁹ Ten pat, 310.

⁴⁰ Norbertas Vėlius. *Lietuvių mitologija*, t. 3. Vilnius: Mintis, 2004, 100–101; 102.

Laumelės (*Laumele*), kaip gimdymo deivės, dievavardį atkuria į *Laimelės*, bet tokio poelgio neargumentuoja⁴¹. Nors autorius ir bandė nustatyti dievavardžio galimumą, tačiau M. Pretorijaus teksto apie gimtuves, krikštynas autentiškumo klausimo nekėlė, o *Laimės* ir *Laumės* sąsajų nestudijavo. Marija Gimbutienė (1963) deivę *Laimę*, remdamasi liaudies pasakojimais, iš dalies gretina su graikų *moirae* arba germanų *Nornen*⁴². Jos nuomone, *Laima* savo funkcijomis artima dangaus Dievui ir Saulei, t. y. laikoma chtoniškumo priešingybe⁴³. M. Gimbutienės teigimu, *Laumės* buvusios šiek tiek žemesnio rango moters pavidalo fėjos ilgais plaukais ir didelėmis krūtimis, gyvenusios miškuose, netoli vandens ir akmenų⁴⁴. Mokslininkė pažymi, jog *Laumės* tradiciškai vaizduojamos kaip dualistinės būtybės – ir geros, ir blogos⁴⁵. Ralfas Vilhelmas Brednichas (*Rolf Wilhelm Brednich*) pateikia rašytinių šaltinių (taip pat ir M. Pretorijaus), kuriuose minima *Laima*, glaustą santrauką⁴⁶. R. V. Brednichas pateikia deivės *Laimos* tyrimų istoriją bei sudėlioja išsamų būtybės poveiklį latvių ir lietuvių tradicijoje; jis pažymi, kad latviškoje medžiagoje *Laimos* vaizdinys susiliejo su krikščionių Švč. Mergelės Marijos poveikslu⁴⁷. R. V. Brednichas skyrė deivę *Laimę* ir lietuvišką fėją – *Laumę*, kurių vardai lietuvių sakmėse dažnai yra susipynę⁴⁸. Autorius M. Pretorijaus mitinės medžiagos patikimumo klausimo nekėlė. Bronislava Kerbelytė (1977) įtikinamai pagrindžia teiginį, jog tradicinį personažą *Laimę*, *Laumę* liaudies kultūroje pakeitė krikščioniškas Dievo Motinos įvaizdis⁴⁹. Ji atskleidžia *Laimės*, *Laumės* – *Raganos* kaitaliojimą tautosakiniuose tekstuose (mitologinėse sakmėse), tačiau M. Pretorijaus mitine informacija nesiremia, *Laimės* ir *Laumės* sąsajų neplėtoja⁵⁰. Mirčas Elijadė (*Mircea Eliade*) (1983) pažymi, jog latvių folklоре *Laima* tapatinama su Švč. Mergele Marija, bet neabejoja jos archajiškumu⁵¹. Algirdas Julius Greimas (1990) iškelia hipotezę, jog *Giltinė* (– konotacija) – tai

⁴¹ Norbertas Vėlius. *Lietuvių mitologija*, t. 3. Vilnius: Mintis, 2004, 93.

⁴² Ten pat, 122.

⁴³ Ten pat, 122.

⁴⁴ Ten pat, 122.

⁴⁵ Ten pat, 122.

⁴⁶ Ten pat, 150.

⁴⁷ Ten pat, 149.

⁴⁸ Ten pat, 151.

⁴⁹ Ten pat, 265.

⁵⁰ Ten pat, 276–278.

⁵¹ Ten pat, 446.

Laimos (+ konotacija) sesuo⁵². Jis pasinaudoja M. Pretorijaus mitine informacija, kurioje kalbama apie *Laimos* dalyvavimą krikštyną procese, kartu akcentuodamas, jog deivės funkcijas M. Pretorijaus aprašomu laiku perėmė Švč. Mergelė Marija, tačiau duomenų patikimumo nekvestionuoja⁵³.

Pranė Stukėnaitė-Dundulienė (1990) – viena pirmųjų tyrėjų, moksliniame darbe pasitelkusi nemažą kiekį M. Pretorijaus mitinių duomenų apie gimtuves, krikštynas; *Laimos* (*Laimės-Dalios*)⁵⁴ ir *Laumės* vaidmenį⁵⁵. P. Stukėnaitė-Dundulienė, remdamasi M. Pretorijaus darbu, nurodo išsamią cituojamos mitinės informacijos metriką – veikalo pavadinimą, puslapio numerį⁵⁶; į tai atkreiptinas dėmesys, nes mokslininkės darbuose cituojama medžiaga kartais perteikiama nesistemingai⁵⁷. Nors citatos metrika tiksli, P. Stukėnaitės-Dundulienės perrašą lyginant su originalu, regėti, kad M. Pretorijaus mitiniai duomenys perteikiami nevisiškai tiksliai.

Pirma, remiantis M. Pretorijaus žiniomis, Žemaitijoje apytiksliai XVII a. antrojoje pusėje pagimdžius vaiką kviečiamas *vaidila* arba ženklų aiškintojas (*waszkones, puttones, burtones?*), pranašaujantis naujagimio likimą; P. Stukėnaitė-Dundulienė, nenurodydama kodėl, įvardytą informaciją praleidžia. Antra, autorė teigia, jog pribuvėja gimusį kūdikį pirmiausia nuprausdavo šaltu vandeniu, neva *Laimos prakaitu*⁵⁸. M. Pretorijaus šaltinyje naujagimio prausimas šaltu vandeniu neminimas, greičiausiai tokį P. Stukėnaitės-Dundulienės samprotavimą inspiravo XIX a. etnografiniai

⁵² Algirdas Julius Greimas. *Tautos atminties beišskant: apie dievus ir žmones*. Vilnius: Mokslo; Chicago: Algimanto Mackaus knygu leidimo fondas, 1990, 178–179.

⁵³ Ten pat, 238.

⁵⁴ Mokslininkė išskyrė dvi savarankiškas deives *Laimą* ir *Laimę*, pastaroji, pasak jos, dar buvo vadinama *Dalia* (Pranė Stukėnaitė-Dundulienė. *Senovės lietuvių mitologija ir religija*. Vilnius: Mokslo, 1990, 65).

⁵⁵ P. Stukėnaitė-Dundulienė nurodo, jog M. Pretorijaus šaltinyje fiksuotinas *Laumės* ir *Laimos* painiojimas, jos nuomone, *Laumė* ir *Laima* yra dvi skirtingos būtybės, kurios susiliejo į vieną (Ten pat, 135–140).

⁵⁶ Pranė Stukėnaitė-Dundulienė. *Senovės lietuvių mitologija ir religija*. Vilnius: Mokslo, 1990, 64. 2007 m. pasirodžiusioje antrojoje monografijos laidoje tiksli nuoroda į M. Pretorijaus rankraštį taip pat pateikiama (Pranė Stukėnaitė-Dundulienė. *Senovės lietuvių mitologija ir religija*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras, 2007, 120).

⁵⁷ Žr.: Žydrūnas Vičinskas. Interpretations of Matthaeus Praetorius Mythical Material on *Perdoytus, Wejopattis, Gardouten, Bangpjtijs, Luobgelda* in the Works of Lithuanian and Prussian Mythology Researchers of the 19th–21st Centuries (rankraštis).

⁵⁸ Pranė Stukėnaitė-Dundulienė. *Senovės lietuvių mitologija ir religija*. Vilnius: Mokslo, 1990, 64.

duomenys, kuriuose nurodoma, jog gimusysis prausiamas *Laumės prakaitu*. Trečia, pirminiame veikale rašoma, kad maldą *Žemynėlei* atlieka pribuvėja, o P. Stukėnaitė-Dundulienė teigia, jog tai daro gimdyvės vyras⁵⁹. Negana to, autorės tekstas, kuriame nurodoma iš karto po *Žemynėlės* maldavimo atliekamo ritualinio užgėrimo tvarka, skiriasi nuo M. Pretorijaus. M. P.: I ritualinis užgėrimas. 1. Palabindama geria pribuvėja (moteris), 2. Motina (moteris), 3. Tėvas (vyras); II ritualinis užgėrimas. 1. Gėrimas vėl perduodamas pribuvėjai (moteris) (nebelabinama), 2. Motina (moteris), 3. Tėvas (vyras). P. Stukėnaitė-Dundulienė: I ritualinis užgėrimas. 1. Geria tėvas (vyras) – geria motina (moteris)⁶⁰; II ritualinis užgėrimas. 1. Geria abu: tėvas (vyras) ir pribuvėja (moteris) meldžiasi į deivę *Laimą* / Švč. Mergelę Mariją, kaušeli su gėrimu laiko pribuvėja⁶¹. Pirminiame tekste, priešingai nuo antrinio, regėti, jog ritualą pradeda moteris (-ys), o užbaigia vyras, t. y. užgėrimo struktūra – nuo „moters“ iki „vyro“. Ketvirta, P. Stukėnaitė-Dundulienė, kalbėdama apie krikštytųjų metu ruošiamą maistą, akcentuoja, jog verdant auką buvo itin atidžiai žiūrima, kad vanduo nenubėgtų. Ji samprotauja, jog taip elgiamasi bijant, kad dalis maisto pateks deivei *Gabijai*⁶², tačiau interpretacijos neišplėtoja, nemėginama išaiškinti, kodėl krikštytųjų metu ruošiamas maistas sietinas su *Gabija*, kodėl bijomasi, kad auka „palies ugnį“.

Penkta, analizuojamos apeigos daugiau ar mažiau skirtos keturioms dievybėms – *Laimei*, *Laumei*, Švč. Mergelei Marijai, iš dalies *Žemynai*. P. Stukėnaitė-Dundulienė iš karto po apeigų pateikia apibendrinimą–interpretaciją, kurioje tikinama, jog Ramutės Rimantienės archeologinių kasinėjimų metu rasti samčiai anksčiau buvo skirti būtent deivei *Laimai* garbstyti, tačiau tai patvirtinančių įrodymų neišdėsto⁶³. Dėl to susidaro įspūdis, kad P. Stukėnaitei-Dundulienei M. Pretorijaus užrašyta adoracija buvo reikalinga tam, jog galėtų paaiškinti R. Rimantienės rastų samčių egzistavimą, o drauge atskleisti tiesioginį ryšį su baltų religija ir mitologija. Rašančiojo manymu, vargu ar įmanoma remiantis vien tik samčių fiziniu

⁵⁹ Pranė Stukėnaitė-Dundulienė. *Senovės lietuvių mitologija ir religija*. Vilnius: Mokslas, 1990, 64.

⁶⁰ Ten pat, 64.

⁶¹ Ten pat, 64.

⁶² Ten pat, 64.

⁶³ Ten pat, 64.

panašumu į vandens paukštį⁶⁴ juos priskirti *Laimai*. Juo labiau kad naminių paukščių – gaidžio, vištos – aukojimas, minimas rašytiniuose istoriniuose šaltiniuose, buvo dažnas reiškinys. Pavyzdžiui, Jonas Lasickis (*Jan Łasicki*) XVI a. rašinyje, skirtame žemaičių bei kitų sarmatų ir netikrų krikščionių garbintiems dievams aptarti, liudija, jog *Kirniui*, globojančiam prie paežerėje stovinčios tvirtovės augančias vyšnias, aukojami gaidžiai, kurie papjaunami ir sumetami tarp vyšnių, kur prismaigstoma degančių vaškinų žvakių⁶⁵. J. Lasickio teigimu, žemaičiai šią auką *Kirniui* atnašauja tam, kad permaldautų dievą / prašydami jo palankumo⁶⁶. Gaidžio auka taip pat dažna Motiejaus Strijkovskio (*Maciej Strykowski*) aprašytiems dievams⁶⁷, be to, pats M. Pretorijus nagrinėjamame veikale ne kartą X dievybei teikia Y adoraciją, kurios metu aukojama gyva auka, ją užmušant mediniu objektu – lazda, samčiu⁶⁸. Apibendrinant reikėtų pažymėti, jog aukojamos atnašos tipas (paukščiai) ar veiksmo įrankis (medinis samtis) negali (į)rodyti sąsąjį vien tik arba būtent su *Laimos* adoracija⁶⁹.

Šešta, P. Stukėnaitė-Dundulienė nustato ir nurodo, kad atskleistas *Laimės*, iš dalies – *Žemynos* garbstymas siekia akmens amžiaus laikus, „vėliausiai Narvos kultūrą“, tačiau nepateikia metodo ar papildomų istorinių / archeologinių šaltinių, kuriais remdamasi padarė tokius apibendrinamus⁷⁰. Aptartasis autorės kalbos modelis, kurio branduolį sudaro konstatuojamasis argumentas, neparemtas (neišplėtotas) faktais, drauge pastebėti šaltinio iškraipymai leidžia teigti, kad ji M. Pretorijaus mitinę medžiagą naudo-

⁶⁴ Hipotetiškai įmanu, kad tai gyvatės / saulės / vandens / kt. imitacija.

⁶⁵ Vytautas Ališauskas. *Jono Lasickio pasakojimas apie žemaičių dievus. Tekstas ir kontekstai*. Vilnius: Aidai, 2012, 111.

⁶⁶ Ten pat, 111.

⁶⁷ Norbertas Vėlius. *Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai*, t. 2. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 2001, 546; 548.

⁶⁸ Žr. sk. „Gimtųjų ir krikštytųjų apeigų struktūra“, kuriame analizuojamos *Gabjaugio*, *Žemynos-Žemėpačio*, *Bičbirbio* / *Birbulio* apeigos.

⁶⁹ Žr. Rimanto Balsio straipsnius, kuriuose formuluojamos panašios išvados, jog ožys arba jautis gali būti aukojami bet kuriam dievui, o ne kuriam nors vienam, kaip dažnai teigiama (Rimantas Balsys. Ožys baltų pasaulėjautoje: nuo aukos aukščiausiems dievams iki velnio gyvulio. *Gimtasai kraštas. Praeities ir dabarties kultūros metraštis*, nr. 7. Kaunas: Žiemgalos leidykla, 2014, 38–47; Rimantas Balsys. Jautis baltų pasaulėjautoje: nuo aukos aukščiausiems dievams iki javų dvasios. *Gimtasai kraštas. Praeities ir dabarties kultūros metraštis*, nr. 1. Kaunas: Žiemgalos leidykla, 2016, 5–12).

⁷⁰ Pranė Stukėnaitė-Dundulienė. *Senovės lietuvių mitologija ir religija*. Vilnius: Mokslas, 1990, 64.

jo ne itin profesionaliai. Viena vertus, P. Stukėnaitė-Dundulienė nurodo tikslią cituojamo dokumento metriką, kita vertus, analizė atskleidė, jog perrašytoji mitinė medžiaga perdaryta arba susipynusi su XIX a. etnografiniais duomenimis. Mokslininkė M. Pretorijaus mitinių duomenų patikimumo nekvestionavo.

Norbertas Vėlius (1995) irgi pasikliauna M. Pretorijaus mitinės informacijos apie *Laimą* (*Laumę*) autentiškumu: „M. Pretorijaus laikais dar buvo neišblėsęs *Žemynos* kultas, dar daug dieviškų bruožų turi *Laima*, žmonių atmintyje dar gyvi antagonistiniai *Perkūno* ir aitvaro santykiai; kaukai, aitvarai, *laumės* ir kitos mitinės būtybės dar turi archajiškų bruožų, padedančių nustatyti jų prigimtį ir vietą visame lietuvių mitiniame pasaulyje“⁷¹. N. Vėlius atsižvelgia į *Laimos* ir *Laumės* painiojimo problemą: „*Laimė* (*Laima*, *Laimelė*) – tai mitinė būtybė, nuskirianti žmonių likimą, globojanti gimdyves. *Laima* dažnai painiojama su *laume* ne tik senesniuose šaltiniuose, bet ir vėliau užrašytoje tautosakoje. Kaip ir *laumės*, liaudies padavimuose jos vadinamos deivėmis“⁷².

Gintaras Beresnevičius (2001) kalbėdamas apie *Laimę*, kaip mitinę būtybę, lemiančią gimstančiųjų likimą, pamini, jog M. Pretorijus ją priskiria dangaus dievybėms⁷³. Mokslininkas M. Pretorijaus mitinės medžiagos apie *Laimę* plačiau nenagrinėjo, patikimumo ne(i)vertino⁷⁴, o *Laumę* traktavo kaip tikėtiną *Perkūno* sutuoktinę⁷⁵. Daiva Vaitkevičienė (2002) straipsnyje, skirtame *Laimos* apraiškoms gimtųjų, krikštytųjų papročiuose aptarti, remiasi M. Pretorijaus mitine informacija: 1) nurodo, kaip šaltinio autorius vadina gimdymo deivę; 2) komentuoja M. Pretorijaus aprašytą *Laimos* ir Švč. Mergelės Marijos painiojimą bei 3) krikštytųjų metu atliekamas užgėrimo apeigas, t. y. alaus, degtinės vartojimą (žemynėliavimą)⁷⁶. D. Vaitkevičienė laikėsi A. J. Greimo suprojektuotos sistemos, jog *Laima* yra teigiamas personažas, o anti-laima (*Giltinė*) – jos antipodas⁷⁷. Mokslininkė M. Pretorijaus mitinius duomenis, nekvestionuodama jų auten-

⁷¹ Norbertas Vėlius. *Lietuvių mitologija*, t. 1. Vilnius: Mintis, 1995, 20–21.

⁷² Ten pat, 514.

⁷³ Gintaras Beresnevičius. *Trumpas lietuvių ir prūsų religijos žodynas*. Vilnius: Aidai, 2001, 105.

⁷⁴ Ten pat, 104–105.

⁷⁵ Ten pat, 106.

⁷⁶ Daiva Vaitkevičienė. *Laima gimtuvėse ir krikštynose. Tautosakos darbai*, t. 16. Vilnius, 2002, 124; 128.

⁷⁷ Ten pat, 125.

tiškumo, naudoja tradicinio kaimo laikotarpio (lietuvių ir (arba) latvių) įvaizdžiams pagrįsti⁷⁸. Rasa Paukštytė-Šaknienė (2009) moksliniame darbe, dedikuotame Mažosios Lietuvos kultūrinio savitumo raiškai senųjų rašytinių šaltinių kontekste, pasitelkia nemažą kiekį M. Pretorijaus mitinių duomenų, susijusių su gimtuvėmis, krikštynomis⁷⁹. Tiesa, tai daugiau rašytinių šaltinių apžvalga, kurios metu M. Pretorijaus paminėtos mitinės informacijos autentiškumas nėra tikrinamas, o *Laimės* ir *Laumės* klausimas nekeliamas. Libertas Klimka (2013) paskelbė lietuviškai spaudai skirtą mokslą populiarinantį straipsnį-komentarą, kuriame pasitelkiama (iš dalies interpretuojama) M. Pretorijaus medžiaga apie gimtųjų, krikštyną papročius⁸⁰. L. Klimka autentiškumo problemos nesvarstė, o *Laimės* ir *Laumės* klausimo neformulavo, tačiau pažymėjo, jog „stebina tai, kad tuo metu [~ XVII a. antrojoje pusėje – Ž. V.] dar tebebuvo labai gyvi senosios religijos įvaizdžiai“⁸¹. Nijolė Laurinkienė (2013) studijoje „Žemyna ir jos mitinis pasaulis“ atsižvelgė į nagrinėjamą mitinę informaciją⁸². Autorė apčiuopia M. Pretorijaus tekste aprašytą religinį sinkretizmą bei pagrįstai teigia, jog alus (plačiąja prasme – skystis) nėra vien tik *Laimės* atributas, o gali būti sietinas ir su kitais dievais, pavyzdžiui, *Žemyna*⁸³. N. Laurinkienė M. Pretorijaus pasakojimą apie vištos auką, atliekamą krikštyną metu, bando įteisinti kaip patikimą⁸⁴. Tačiau M. Pretorijaus mitinės medžiagos autentiškumo klausimas išsamiau negvildenamas. *Laumė* apibrėžiama kaip *Žemynos* bendrininkė, turėjusi ryšį su javais, jų augimu, požemiu bei mirusiųjų pasauliu⁸⁵, o *Laimė* – kaip deivė, dalyvaujanti naujos gyvybės atėjimo procese.

⁷⁸ Iš esmės identiškas atvejis fiksuotinas 2009 m. išleistame straipsnyje, kuriame, chronologiniu požiūriu, tyrinėjamo veikalo mitinė informacija naudojama tradicinio kaimo laikotarpio medžiagai pagrįsti (Daiva Vaitkevičienė. „Laimė kaip kepurė“: galvos danga iš mitologinės perspektyvos. *Tautosakos darbai*, t. 38. Vilnius, 2009, 56).

⁷⁹ Rasa Paukštytė-Šaknienė. Mažosios Lietuvos kultūrinio savitumo raiška senųjų rašytinių šaltinių kontekste. *Lituanistica*, t. 55, nr. 3–4. Vilnius: Lietuvos mokslų akademijos Leidybos skyrius, 2009, 163; 166–167; 168–169.

⁸⁰ Libertas Klimka. *Senovinių krikštyną papročiai*. 2013. Prieiga internetu: <https://goo.gl/ZWQInQ> (žiūrėta 2016–10–03).

⁸¹ Ten pat.

⁸² Nijolė Laurinkienė. *Žemyna ir jos mitinis pasaulis*. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2013, 410–414.

⁸³ Ten pat, 412.

⁸⁴ Ten pat, 414–416.

⁸⁵ Ten pat, 21.

M. Pretorijaus mitinių duomenų interpretacijų analizė bei vertinimas atskleidė, jog XIX–XXI a. mokslininkai, tyrę *Laimės* ir *Laumės* įvaizdžius, elgėsi trejopai: a) sugretino *Laimę* ir *Laumę* (XIX a. – T. Narbutas, I. J. Hanušas, J. Jaroševičius, J. I. Kraševskis; XX a. – P. Klimas); b) supriešino *Laimę* (teigiama konotacija) ir *Laumę* (neigiama konotacija) (XIX a. – S. Daukantas, L. A. Jucevičius, M. Akelaitis, A. H. Kirkoras, K. Skirmuntaitė, H. K. Uzeneris ir F. Zolmzenas; XX a. – J. Basanavičius, V. Jungferis, M. Gimbutienė, R. V. Brednichas, A. J. Greimas, P. Stukėnaitė-Dundulienė, N. Vėlius; XXI a. – G. Beresnevičius, D. Vaitkevičienė, N. Laurinkienė); c) *Laimės* ir *Laumės* sąsajų nesvarstė (XIX a. – J. L. F. Kronas, E. Volteris; XX a. – J. Lautenbachas, J. Šliūpas, P. Skardžius, B. Kerbelytė, M. Eljadė; XXI a. – R. Paukštytė-Šaknienė, L. Klimka).

Taigi XIX–XXI a. tyrimų kontekstas rodo, jog M. Pretorijaus mitinė medžiaga apie gimtuves, krikštynas, sykiu *Laimės*, *Laumės*, Švč. Mergelės Marijos vaidmenis jose, nesinaudojama (XIX a. – T. Narbutas, I. J. Hanušas, J. Jaroševičius, S. Daukantas, L. A. Jucevičius, J. I. Kraševskis, M. Akelaitis, A. H. Kirkoras, J. L. F. Kronas, E. Volteris, K. Skirmuntaitė, H. Uzeneris ir F. Zolmzenas; XX a. – J. Lautenbachas, J. Basanavičius, P. Klimas, V. Jungferis, J. Šliūpas, M. Gimbutienė, B. Kerbelytė, M. Eljadė) arba naudojamosi fragmentiškai (XX a. – P. Skardžius, R. V. Brednichas, A. J. Greimas, P. Stukėnaitė-Dundulienė, N. Vėlius; XXI a. – D. Vaitkevičienė, G. Beresnevičius, R. Paukštytė-Šaknienė, L. Klimka, N. Laurinkienė), o autentiškumas nekvestionuojamas.

Gimtųjų ir krikštynų apeigų struktūra

Toliau straipsnyje bus analizuojamas M. Pretorijaus mitinės medžiagos fragmentas, skirtas baltiškos kilmės asmenų elgsenai gimtųjų (*Rodyny*) – pagoniškų krikštynų – krikštėvio išpirkimo metu aptarti bei *Laimės*, *Laumės*, Švč. Mergelės Marijos, iš dalies – *Žemynos*⁸⁶ garbinimui nusakyti. Nagrinėjamos temos svarbą rodo tai, kad M. Pretorijus tiriamojo veikalo šeštojoje knygoje „Apie įvairius šventinimus ir apeigas, kurias dar ir dabar nadruviai atlieka per sužadėtuves, laidotuves ir t. t. <...>“ jai dedikavo ištisą devintąjį skyrių „Senovės prūsų krikštynų apeigos“, sudarytą iš penkiolikos

⁸⁶ Šiame straipsnyje susitelkta į *Laimės*, *Laumės*, Švč. Mergelės Marijos, kaip būtybių, prižiūrinių gimtųjų, krikštynų vyksmą, verifikaciją, todėl *Žemynos* įvaizdis, o drauge patikimumas, atskirai aptarinėjamas nebus.

poskyrių⁸⁷. Straipsnyje patikimumo aspektu bus vertinami visi paminėti poskyriai, išskyrus pirmą, trečią, ketvirtą, penktą, šestą ir keturioliką⁸⁸. Verifikuojant mitinę medžiagą verta pažymėti, jog M. Pretorijus – chronologiškai pirmasis senųjų rašytinių šaltinių autorius, išsamiai aprašęs su baltiška kultūra sietinus gimtųjų, krikštyną papročius, o tai liudija teksto patikimumo naudai⁸⁹. Užfiksuotą adoraciją *Laimei*, *Laumei*, Švč. Mergelei Marijai bei iš dalies *Žemynai* galima suskirstyti į keturias pagrindines siužetines linijas: 0. Pasiruošimas aukojimui, 1. Gimtuvės (*Rodynos*), 2. Pagoniškos krikštynos, 3. Krikštátėvio išpirkimas. Išskirtąsias veiksmo dalis, išskaidytas į mažesnius vienetus, verta apžvelgti atskirai.

⁸⁷ Pažymėtina, kad nagrinėjamo veikalo IV knygos IV skyriaus III poskyryje šaltinio autorius, (iš)vardijamas bei kategorizuodamas, anot jo, „senųjų prūsų dievus“, *Laimę* (*Layme*), šalia *Okopirno* (*Occopirinus*) bei *Perkūno* (*Perkunas*), priskiria dangaus dievams (Matas Pretorijus. *Prūsijos įdomybės, arba Prūsijos regykla = Deliciae Prussicae, oder Preussische Schaubühne*, t. 3. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2006, 149).

⁸⁸ Pirmąjį poskyrį sudarantis perrašas – Vaidevučio mito refleksija apie jo šauksmą *Chelmo* gimimą – iš dalies parengtas pagal Petro Dusburgiečio (*Petrus Dusburg*) medžiagą (Ten pat, 645; 737). Greta autorius pateikia kalbinį aiškinimą, siedamas asmenvardį „Potto“ su prūsų kalbos žodžiu „buttas“. Abu komentarai atliepia tam tikrus M. Pretorijaus interpretacinės sistemos bruožus: *pirmą* – naudojami, juos vertinant nevienareikšmiškai, senieji rašytiniai šaltiniai bei *trečią* – mitinių duomenų analizė vykdoma atsižvelgiant į kalbinius duomenis (plačiau apie M. Pretorijaus interpretacinę sistemą: Žydrūnas Vičinskas. Mato Pretorijaus mitinės medžiagos apie ažuolą verifikacija (rankraštis)). Trečiasis poskyris atitinka – *pirmą* (Matas Pretorijus. *Prūsijos įdomybės, arba Prūsijos regykla = Deliciae Prussicae, oder Preussische Schaubühne*, t. 3. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2006, 647); ketvirtasis – *pirmą* (Ten pat, 647); penktasis – *pirmą* (Ten pat, 647); šeštasis – *pirmą, ketvirtą* (Ten pat, 647–649) interpretacinės sistemos bruožus. Keturioliktasis poskyris taip pat atliepia M. Pretorijaus interpretacinės sistemos bruožus: *pirmą* – naudojami, juos vertinant teigiamai, senieji rašytiniai šaltiniai (Jono Bretkūno (*Johannes Bretke*) rankraštis) ir *ketvirtą* – prielaidų konstravimas, pasitelkiant autentišką amžininkų medžiagą, bei bandymas ją susieti su istorinių šaltinių informacija (Ten pat, 655–657).

⁸⁹ Apie auką dievams, atnašaujamą po laimingo gimdymo, užsimenama ir kitose kronikose, pavyzdžiui, 1600 m. Vilniaus jėzuitų ataskaitoje: „Kai kurie, kai tik gimsta vaikas, prie ežero nuveda ožiuką; ten nupjovę galvą ir kojas, kūną įmeta į ežerą. Šia apeiga dėkoja Dievui, kad gimdymas vyko laimingai“ (Norbertas Vėlius. *Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai*, t. 2. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 2001, 628). Atkreiptinas dėmesys, jog už sėkmingą gimdymą aukojama prie vandens arba per vandenį. Apie atnašas, aukotas *Laimei* po sėkmingo gimdymo, rašo dar du senųjų šaltinių autoriai – Johanas Arnoldas Brandas (*Johann Arnold Brand*) bei Teodoras Lepneris (*Theodor Lepner*) (Norbertas Vėlius. *Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai*, t. 3. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 2003, 70; 353–354).

0. *Siužetinė linija*⁹⁰. Sodybos šeimininkas / būsimasis tėvas privalo pasirengti gimdymui: a) surasti pribuvėją, kuri X laiką, kol gims kūdikis, patarnaus sodybos šeimininkei / būsimai motinai. M. Pretorijus pabrėžia, kad jai už pagalbą atsidėkojama dovanomis: galvos apdangalu, naudojamu vietoj gobtuvo, prijuoste ar kt.; b) jeigu šeimininkas pasiturintis – iš pirmųjų grūdų bei iš pirmojo vėtymo ruošiamas ypatingas alus⁹¹. Jis supilamas į specialų indą, kuris laikomas atskirtas, iš jo galės gerti tik pribuvėja, sodybos šeimininkas, sodybos šeimininkė; c) remiantis M. Pretorijaus informacija, Žemaitijoje, prieš kūdikiui gimstant, maldininko (*vaidilos*) arba „ženklų aiškintojo“ klausama (regis, tai daro šeimininkas), su kokiais objektais: gyvuliais ir (arba) turtu, ir (arba) veikla susiejęs savo gyvenimą naujagimis bus laimingas? Tokiame kontekste prisimintini A. J. Greimo (1990) analizės rezultatai, apibūdinantys pagrindines tautosakinių personažų laimčių funkcijas. Jis, remdamasis etnografinė medžiaga, išskiria „vieną esminį likimą lemiančių laimčių bruožą: atėjusios prie trobos lango, kurioje gimsta kūdikis, trys laimės beveik visada atsako į du klausimus: (1) ar kūdikis gyvens, ar mirs ir (2) ar jis bus laimingas (t. y. dažniausiai – turtingas) ar ne“⁹². Tyrinėjant M. Pretorijaus mitinės medžiagos patikimumą privalu pažymėti, jog užfiksuota mitinė informacija tipologiškai atliepia vėlesnio laikotarpio tautosakinį laimės (-ių) įvaizdį; d) gamina degtinę bei pasirūpina maistu, vartojamu apeigose.

⁹⁰ Matas Pretorijus. *Prūsijos įdomybės, arba Prūsijos regykla = Deliciae Prussicae, oder Preussische Schaubühne*, t. 3. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2006, 645–649; 651; 657.

⁹¹ Autorius akcentuodamas, jog, jeigu šeimininkas turtingas (tai būtina sąlyga), tik tuomet ruošiamas ypatingas alus, skaitytojui leidžia suprasti, kad gali būti atvirkščiai. Todėl darytina prielaida, jog M. Pretorijui yra tekę stebėti bei palyginti turtingų ir mažiau pasiturinčių ūkininkų apeigas, skirtas gimtuvėms, krikštynoms. Hipotezę patvirtina kitos adoracijos aprašo dalys, kur irgi užsimenama, jog jeigu apeigų metu lieka nesuvalgyto maisto, tik tuomet jis atiduodamas šuniui, įmetamas į ugnį (žr. 1. *Siužetinė linija*), arba M. Pretorijaus pastaba, jog krikštėvio išpirkimas gali (į)vykti po krikštynų praėjus savaitei arba keleriems metams, o plaukų kirpimą kai kurie tėvai gali kartoti daug sykių (žr. 3. *Siužetinė linija*). Visa tai leidžia samprotauti, jog M. Pretorijus aprašytuosius veiksmus nuo pradžių iki pabaigos stebėjo daugiau nei vienkartinį. Panašaus tipo nuorodų, sufleruojančių šaltinio autoriaus daugkartinį dalyvavimą apeigose, turinčiose ikikrikščioniškosios religijos požymių, galima rasti adoracijoje, skirtoje *Bičbirbiui / Birbuliui* (Žydrūnas Vičinskas. *The Verification of Lithuanian Deity Bičbirbis / Birbulis in View of Information Provided by Matthaeus Praetorius* (rankraštis)).

⁹² Algirdas Julius Greimas. *Tautos atminties beiėškant: apie dievus ir žmones*. Vilnius: Moks-
las; Chicago: Algimanto Mackaus knygu leidimo fondas, 1990, 178–179.

1. *Siužetinė linija*⁹³. 1.1. VIETA. Gimtųjų / *Rodyny* tiksli vieta tekste nenurodoma, tačiau remiantis kontekstu manytina, jog veiksmas vyks ta ten, kur yra ugnis ir karštas vanduo – stuboje, pirtyje⁹⁴ arba jaujoje. 1.2. AUKOTOJAS (–AI). Pagrindinė siužetinės linijos veikėja pribuvėja iš karto po detalai neaprašomo gimdymo pakviečia sodybos šeimininką / tėvą pas sodybos šeimininkę / motiną, kuri lietuvininkų tarmėje, šešias savaites po gimdymo, vadinama šešiáuninke⁹⁵, tuomet vyras klausia pribuvėjos (tai krikščionybės įtaka – angelo sargo įvaizdis?)⁹⁶:

1 lentelė

Autentiška M. Pretorijaus informacija

	AUTENTIŠKA INFORMACIJA
1.	„Bau dawe Pons Diews Szwenta Angela?“, „Gal davė Dievas šventą angelą?“ ⁹⁷ .

Jis tuojuo eina prie sodybos šeimininkės, su kuria pasisveikina: „Szweika isz karo“ – „Sveika iš karo“. 1.3. NEGYVA AUKA (–OS). Tada šeimi-

⁹³ Matas Pretorijus. *Prūsijos įdomybės, arba Prūsijos regykla = Deliciae Prussicae, oder Preussische Schaubühne*, t. 3. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2006, 649–651.

⁹⁴ Latvių liaudies dainose ir tikėjimuose gimdymas vadinamas *Laimos* pirtimi, o po *laimingo* gimdymo pirtyje *Laimai* aukodavo žiedą, pinigus, dažytus vilnonius siūlus, juosteles, vištą ar net avį. Tokia auka, Janio Langijo (*Jānis Langijs*) duomenimis, vadinta *pirtynomis* (Norbertas Vėlius. *Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai*, t. 3. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 2003, 702). Nustojus aukoti, pirtynomis imta vadinti vaišės kūdikiui gimus. Latviai *Laimą* prisimindavo ir pirtyse perdamiesi, teigiama, jog „išeinant iš pirties, ant plauto reikia palikti kaušėlį ir vantą, kad Laima galėtų išsiperti“ (Pėteris Šmitas. *Latvių mitologija*. Iš latvių k. vertė Dainius Razauskas. Vilnius: Aidai, 2004, 47; Rimantas Balsys. *Lietuvių ir prūsų dievai, deivės, dvasios: nuo apeigos iki prietaro*. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla, 2010, 441).

⁹⁵ *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 1993. Prieiga internetu: <http://goo.gl/LgCE1x> (žiūrėta 2015–11–16). Analogiška tradicija, liudijanti M. Pretorijaus teksto autentiškumą naudai: „XIX a. pab. – XX a. penktajame dešimtmetyje Papilės apylinkėse gyvavo moters įvesdinimo į bažnyčią paprotys. Po gimdymo moteris visą mėnesį ar net 5–6 savaites neturėjo teisės eiti į bažnyčią, nes laikyta „nešvaria“. Praėjus mėnesiui, ji eidavo į pirtį nusimaudyti ir tik tada galėjo būti sekmadienį įvesdinta į bažnyčią“ (Rasa Račiūnaitė-Paužuolienė. XIX a. pabaigos – XXI a. pradžios gyvenimo ciklo papročiai. *Papilė. Lietuvos valsčiai*, t. 11, 2006, 167).

⁹⁶ Šiuo konkrečiu atveju švento angelo įvaizdis veikiausiai susiformavo kartu su Švč. Mergelės Marijos garbinimo tradicija, kuri itin aktyviai reiškėsi lietuvių šeimos papročiuose (XIX a. pabaigoje – XXI a. pradžioje) (Rasa Račiūnaitė-Paužuolienė. Švč. Mergelės Marijos kultas lietuvių šeimos papročiuose. *Soter*, nr. 29, 2009).

⁹⁷ Matas Pretorijus. *Prūsijos įdomybės, arba Prūsijos regykla = Deliciae Prussicae, oder Preussische Schaubühne*, t. 3. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2006, 649.

ninkas paduoda kaušėlį degtinės pribuvėjai, kuri ritualinį indą paima į rankas bei meldžiasi, dėkodama Dievui už vaikelį, prašo išsaugoti motinos ir vaiko gyvybę, adoruodama *Žemyną* degtinę nulieja ant žemės:

2 lentelė

Autentiška Mato Pretorijaus informacija

AUTENTIŠKA INFORMACIJA	
2.	„ <i>Buk linksma</i> “ ir t. t., „ <i>Zydek musu ruggeis, kweczeis</i> “ ir t. t., „ <i>Ir būk maloninga vaikeliiui</i> “ ⁹⁸ .

Pribuvėja gurkšteli degtinės palabindama, o paskui neša kaušėlį sodybos šeimininkei / motinai, kuri irgi geria palabindama bei perduoda kaušėlį sodybos šeimininkui / tėvui. Jis atiduoda šeimininkei, o ši (nebelabindama) pribuvėjai, ji – atgal sodybos šeimininkei, kol galiausiai motina darsyk perduoda kaušėlį sodybos šeimininkui.

Atlikęs ritualinį užgėrimą, šeimininkas ruošia maistą, kuriuo jis laiku pasirūpino – deda ant stalo bei nuneša prie gimdyvės. Pribuvėja vėl į rankas ima kaušėlį ir meldžiasi į Švč. Mergelę Mariją arba deivę *Laymę*, kuriai nulieja ant žemės, tuomet palabindama užgeria sodybos šeimininkę – toji irgi palabina bei užgeria sodybos šeimininką, o jis – pribuvėją. Galiausiai jie ima valgyti. Valgymą pradeda pribuvėja, ji paduoda maisto šeimininkei, o ši – šeimininkui, sykiu valgydami jie dalijasi ir gėrimu kaušelyje, taip daroma ratu – tris kartus. Jeigu kas nors lieka nesuvalgyta (pvz., kaulai), tai turi būti atiduodama šuniui (mediumas)⁹⁹ arba įmetama į ugnį (mediumas). M. Pretorijus akcentuoja, jog jeigu patalpoje yra daugiau moterų, joms negalima duoti gerti degtinės iš minėtojo kaušelio, nes iš jo geria tik pribuvėja, šeimininkas ir šeimininkė. O jeigu namuose yra pašalinių, jiems dengiamas stalas bei duodamas atskiras maistas, nes

⁹⁸ Matas Pretorijus. *Prūsijos įdomybės, arba Prūsijos regykla = Deliciae Prussicae, oder Preussische Schaubühne*, t. 3. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2006, 649.

⁹⁹ Šuns, kaip mediumo, statusą apibrėžia lietuvių tikėjimai, kuriuose sakoma, jog jis mato ir (nu)jaučia besiantinančią mirtį (*Giltinę*) bei mirusiuosius. Šuo, būdamas tarpininku, gali regėti skirtingus – gyvųjų ir mirusiųjų – pasaulius, be to, užfiksuota atvejų, kai šunimis projektuojami ir patys mirusieji (Jurgis Elisonas. *Mūsų krašto fauna lietuvių tautosakoje. Mūsų tautosaka*, t. 5. Kaunas, 1932, 211–222; Norbertas Vėlius. *Senovės lietuvių religija ir mitologija. Krikščionybė ir jos socialinis vaidmuo Lietuvoje*. Vilnius, 1986; Hans Biedermann. *Naujasis simbolių žodynas*. Vilnius: Mintis, 2002, 420).

svečiai negali paragauti šeimininko paruošto maisto, jiems duodama kita degtinė ir kitas indas („savas“ – „kitas“ fenomenas).

2. *Siužetinė linija*¹⁰⁰. 2.1. VIETA. Krikštynų dalyviai pirmąkart susitinka prie stubos, paskui veiksmas vyksta gyvenamojo namo viduje. 2.2. AUKOTOJAS (-AI). Nors šeimininkas organizuoja krikštynas, joms ruošiasi, tačiau jų pagrindiniai veikėjai – pribuvėja ir kūmai (-os). 2.3. NEGYVA (-OS) AUKA (-OS). Prie stubos atvykusius kūmus su kaušeliu, pripildytu alaus, bei malda pasitinka pribuvėja – atvykėliai išgeria ratu (užgėrimo tvarka nenurodyta), paskui kūmai kviečiami stubon pavalgyti. Jeigu, paraginti sodybos šeimininko / tėvo, jie į stubą eina pirmi – privalo vidun įeiti itin atsargiai, žiūrėdami, kad niekur nieko neužkliudytų: eidami kojomis nepaliesių nei durų slenksčio, nei rankomis arba galvomis durų staktų. Draudimai yra neatsiejama gimimo ritualo dalis, pavyzdžiui, remiantis latviška tradicija, semiant ir nešant vandenį pirmąkart kūdikiui prausti, labai saugoma, kad nė lašas neišsilaistytų, nes kitaip išsilieja visa vaiko gyvenimo laimė¹⁰¹.

2.4. *Krikštynų eiga* (I). Pavalgus iš naujo geriama ratu, pribuvėja kūmams perduoda vaiką, perdavimas atliekamas ypatingu būdu: 1. Pribuvėja paima vaiką ant kairės rankos, joje laikydama pripiltą kaušėlį, meldžiasi už vaiką, ypač kreipiasi į Švč. Mergelę Mariją arba deivę *Laimę* (*Laimė*) prašydama, kad naujagimis gautų krikštą bei pelnytų šventą vardą; 2. Pasimeldusi pribuvėja nulieja žemėn alų, maldaudama *Žemynėlės* (žemės), kad vaikui būtų maloninga – leistų žemėje gyventi laimingai, o tada palabindama užgeria garbingiausią, veikiausiai turtingiausią, kūmą. Garbingiausias (turtingiausias) kūmas perima vaiką, drauge kaušėlį, ant savo rankų ir pradeda melsti Dievą bei Švč. Mergelę Mariją geros kloties vaikui. Jis pasimeldęs nulieja alaus ant žemės, lygiai taip, kaip tai darė pribuvėja, prašydamas *Žemynėlę* (žemę) vaikui gerovės, tuomet palabindamas užgeria kitą kūmą, o tas – dar kitą kūmą ir t. t., kol galiausiai paskutinis kūmas paduoda kaušėlį sodybos šeimininkui, kuris jį priimti privalo abiem rankomis. Paskui tėvas palabinęs perduoda kaušėlį pribuvėjai, o galiausiai sodybos šeimininkė ir kūmai „eina krikštyti“ – veža vaiką bažnyčion.

¹⁰⁰ Matas Pretorijus. *Prūsijos įdomybės, arba Prūsijos regykla = Deliciae Prussicae, oder Preussische Schaubühne*, t. 3. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2006, 653–655.

¹⁰¹ Daiva Vaitkevičienė. Laima gimtuvėse ir krikštynose. *Tautosakos darbai*, t. 16. Vilnius, 2002, 124.

2.5. *Krikštynų eiga* (II). Kol kūmai ir sodybos šeimininkė bažnyčioje krikštija vaiką, sodybos šeimininkas išrenka gyvą auką – vištą, atitinkančią du kriterijus: pirmą – nors sykį dėjusią kiaušinius, t. y., vaisingą, o antrą – juodos / baltos / raibos, tik ne raudonos spalvos. Višta, kaip zoomorfinis *Laimės* pavidalas, yra autentiškas vaizdinys, užfiksuotas giminiškame latvių folklоре, pvz.: „Ez redzeju melnu vistu, / Pirts jumtiņu laipojoti; / Ta nebija melna vista / Ta sieviņu mīla Laima“ („Aš regėjau juodą vištą / Laipiojant ant pirties stogo; / Tai – ne juoda višta, / Tai – moterų mėla Laima“)¹⁰²; „Es savai Laimīnai / Lielcekula vistu kāvu, / Kā tā man palīdzēja / Grūtajās dienīnās“ („Aš savo Laimēlei / Didžiakuodę vištą mušiau, / Kad ji man padėjo / Sunkiosiose dienišėse“)¹⁰³. Pribuvėja vištą užmuša mediniu samčiu, tai atlieka itin atsargiai, kad joks žmogus nieko nepajustų, o verdant sriubą prižiūrima, kad ši nenubėgtų nei verdama, nei dalijama. Višta, kaip ir kiti valgiai, turi būti paruošiama tol, kol parvyks kūmai ir sodybos šeimininkė, įdomu, jog ją galės valgyti tik moterys, krikštijant stovėjusios kaip kūmos.

2.6. *Krikštynų eiga* (III): *vyriškoji dalis*. Kūmai, sugrįžę iš bažnyčios, į stubą privalo įeiti taip pat atsargiai, kaip tai darė atvykdami krikštyti, o šiuos, laikydama rankoje kaušeljį, pasitinka pribuvėja, ji meldžiasi, dėkoja už krikštą ir šventą vardą. Švč. Mergelės vardu ji vaikui linki daug laimės. Tuomet pribuvėja nepila alaus ant žemės, o palabindama užgeria kūmą, kurio rankose yra pakrikštytasis. Kūmas sėdasi ant kėdės ir kalba ilgą maldą (linkėdamas vaikui laimės?). Galiausiai išgeria kaušelio turinį palabindamas ir perduoda jį savo bičiuliui kūmui, o šis vėl kitam kūmui, kol kaušelis pasiekia sodybos šeimininką, kuris taip pat išgeria palabindamas svečius. Pagaliau kūmas pradeda maldą prieš valgį – gieda giesmę (krikščionišką?) ir ima valgyti.

2.7. *Krikštynų eiga* (IV): *moteriškoji dalis*. Kūmos (moterys), grįžusios iš bažnyčios, irgi atlieka ypatingą veiksmą. Pribuvėja, laikydama rankoje kaušeljį, atsiklaupia prieš kėdę, ant kurios stovi dubuo su aukoti paruošta vištiena (kėdė + dubuo = savotiškas altorius), taip elgiasi ir sodybos šeimininkė / motina bei krikšto kūmos. M. Pretorijus atkreipia dėmesį, kad šeimininkė, atliekant šias apeigas, nepaisydama pogimdyminio nuovargio,

¹⁰² Daiva Vaitkevičienė. „Laimė kaip kepurė“: galvos danga iš mitologinės perspektyvos. *Tautosakos darbai*, t. 38. Vilnius, 2009, 55.

¹⁰³ Ten pat, 55.

privalo klūpoti kartu su kūmomis. Pribuvėja žemyneliaudama bei pala-bindama meldžiasi, tuomet ji užgeria sodybos šeimininkę, o toji – kūmas, taip kaušelis apeina tris ratus tarp tų, kurios valgys auką, o kai pašventintas indas apeina triskart ratu, jos klūpodamos valgo vištą¹⁰⁴.

Paaukojus vištieną pribuvėja ant stalo deda tripelcheną¹⁰⁵, už tai sodybos šeimininkė ją apdovanoja gobtine skara (nuometu) arba juosta. Kūmos taip pat ant stalo deda po tripelcheną ir nuo sodybos šeimininkės gauna X dovanų. Paskui pribuvėja dėkoja Dievui, Švč. Mergelei Marijai arba deivei *Laimėi* (*Layme*) bei palabindama užgeria kitas moteris, taip kaušelis apkeliauja tris kartus, kol vėl atsiduria pas pribuvėją. Kai moterys atlieka aprašytą ritualą, kiti svečiai, tarp jų ir vyrai, „paeiliui mikliai geria“ (užgėrimo tikslas ar tvarka detaliau neaprašyti). Pasibaigus moterų apeigoms, pribuvėja ima vaiką ir paduoda kūmui, tas pakrikštytajam duoda šešis guldenus ar daugiau, taip pat elgiasi ir visi kiti kūmai.

3. *Siužetinė linija*¹⁰⁶. Po krikštynų praėjus kelioms savaitėms (arba keleriems metams) kūmai ir vėl kviečiami atlikti ypatingų apeigų, kurių metu vaikas atiduodamas garbingiausio krikštatėvio atsakomybėn. Garbingiausias, t. y. turtingiausias, kūmas ima vaiką ant savo kelių ir nukerpa galvos plaukus, jis su savimi turi pripiltą kaušėlį alaus, tuomet plaukus sukiša į maišelį ir virš jo melžiasi. Vėliau į alaus kaušėlį įdeda plaukus ir jį išgeria, o tada dovanoja vaikui marškinius, kitokią X dovaną. Marškiniai, kaip deivės *Laimės* atributas, dovanojamas naujagimiui, yra paliudytas bei patikimas reiškinys: „[K]uo gausiau krikštamotė apdovanos krikštavaikį, tuo turtingesnis jis bus gyvenime. Manyta, kad gyvenime žmogui gali suteikti turtų krikštamotės dovanota vystymo juosta ar kūdikio apvilkinimas dvejais

¹⁰⁴ Veiksmo patikimumą (pa)grindžia 1663–1664 m. Lietuvoje apsilankiusio Johano Arnoldo Brando (*Johann Arnold Brand*) tekstas: „Krikštynoms jie samčiu užmuša vištą ir išverda; moterys aplink ją suklaupia ant žemės ir valgo, turi valgyti visą, kad nieko neliktų, tiktai kaulai“ (Norbertas Vėlius. *Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai*, t. 3. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 2003, 70). Maža to, nagrinėjamos tradicijos atitikmuo Latvijoje fiksuotinas XIX a. viduryje (Gerhard Bauer. *Gesellschaft und Weltbild im Baltischen Traditionsmileu*. Heidelberg, 1972, 92).

¹⁰⁵ Tripelchenas / tripelikis (*Dreyppölcher*) – tam tikros vertės piniginis vienetas (Dalius Jarmalavičius. Jokūbo Brodovskio žodyno vokiškosios dalies sudurtiniai daiktavardžiai. *Baltistica*, t. 48, nr. 1. Vilnius, 2013, 86; Matas Pretorijus. *Prūsijos įdomybės, arba Prūsijos regykla = Deliciae Prussicae, oder Preussische Schaubühne*, t. 3. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2006, 733).

¹⁰⁶ Matas Pretorijus. *Prūsijos įdomybės, arba Prūsijos regykla = Deliciae Prussicae, oder Preussische Schaubühne*, t. 3. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2006, 657.

marškiniais¹⁰⁷. Garbingiausias kūmas kitų žmonių labai vertinamas, matyt, tai aukštas socialinis statusas¹⁰⁸. M. Pretorijus akcentuoja, kad tokiomis apeigomis tėvai išsiperka savo vaiką iš kūmo, o kai kurie tokį plaukų kirpimą ir aprašytus veiksmus kartoja kelis sykius¹⁰⁹. Trečiosios siužetinės

¹⁰⁷ Rasa Paukštytė. *Gimtųjų ir krikštynų Lietuvos kaimo gyvenime*. Vilnius, 1999, 95; Rasa Paukštytė-Šaknienė. Regioniškas ir tradicija dabarties kultūroje: papročių kaitos ypatumai. *Tautosakos darbai*, t. 43. Vilnius, 2012, 148.

¹⁰⁸ Rasa Paukštytė-Šaknienė, aptarusi Mažosios Lietuvos kultūrinio savitumo raišką senųjų rašytinių šaltinių kontekste, taip pat daro išvadą, jog „<...> XV–XVII a. krikštynos buvo suvokiamos kaip svarbi bendruomenės šventė, o tapimas krikštatėviais – garbė“ (Rasa Paukštytė-Šaknienė. Mažosios Lietuvos kultūrinio savitumo raiška senųjų rašytinių šaltinių kontekste. *Lituanistica*, t. 55, nr. 3–4. Vilnius: Lietuvos mokslų akademijos Leidybos skyrius, 2009, 170–171).

¹⁰⁹ Sprendžiant iš M. Pretorijaus teksto, plaukai – tai auka arba savotiška valiuta, skirta išpirkti vaiko priklausomybę nuo kūmo (-ų). 2009 m. Daiva Vaitkevičienė, remdamasi lietuviška bei latviška tradicija, parengė tyrimą „Laimė kaip kepurė“: galvos dangą iš mitologinės perspektyvos“. Vienas iš esmingiausių autorės teiginių – kepurės (vyro atributo) arba skaros (moters atributo) nutraukimas nuo žmogaus galvos kūdikiui gimstant, gimus ir per visą laikotarpį iki krikštynų yra ritualas, skirtas būsimai kūdikio laimei suprojektuoti (Daiva Vaitkevičienė. „Laimė kaip kepurė“: galvos dangą iš mitologinės perspektyvos. *Tautosakos darbai*, t. 38. Vilnius, 2009, 47–48). Kepurė / skara – tai tam tikra „ritualinė kompensacija“, o kepurės nutraukimas – „simbolinis aktas“, nes gimęs kūdikis yra nuogas / neapdengtas / „biednas“, vadinasi, nieko neturi, pvz.: „Pirmos svešiniekius, kas pėc radibām ienāca istabā, mēdza apķilāt, t. i. noņemt tiem cepuri jeb citu kādu lietu, lai vēlē bērnam laimi un dod pirmo laimes naudu <...>“ („Pirmieji svečiai, kurie po gimdymo įeina į pirkį, turėjo išsipirkti, t. y. jiems nuimdavo kepurę ar ką kita, kad linkėtų vaikui laimės ir duotų pirmuosius laimės pinigų“) (Ten pat, 48); „Vyrams kepurės nutraukia, po to turi ką nors duot, išsipirkt. Jei moteris kokia įkišo galvą, nutraukia skarytę. O ko tuščiom atėjai? Išsipirkt, dėl mergaitės dalios būtinai ką nors atsinešt turi“ (Nijolė Marcinkevičienė. *Pavarėnis*. Vilnius, 1998, 132). Anot autorės, kepurė / skara reprezentuoja galvos dangą, kuri uždengia „po kepurę“, t. y. „ant galvos“, reziduojančią žmogaus laimę (Daiva Vaitkevičienė. „Laimė kaip kepurė“: galvos dangą iš mitologinės perspektyvos. *Tautosakos darbai*, t. 38. Vilnius, 2009, 59). Kyla klausimas, o kas, be kepurės, visuomet yra arba auga ant žmogaus galvos? Ką žmogus „turi“ su savimi, „nieko neturėdamas“? Jis turi plaukus. Paminėtame tyrime nuosekliai nagrinėjami tradicinio kaimo laikotarpio įvaizdžiai, o M. Pretorijaus aprašytas veiksmas vyksta ~ XVII a. antroje pusėje, todėl pagrįstai manytina, jog šaltinis reflektuoja senesnį arba išsamesnį mitinį paveikslą. Vadinasi, jeigu kepurę arba skarą pakeistume plaukais, kaip žmogaus laimės simboliu (tam tikru laimės vienetu), kuris savaime gali būti vertinamas (vertingas), tuomet M. Pretorijaus paminėta apeiga įgyja ryškesnį prasmę kontūrą. Vaikas krikštynų metu iš krikšto tėvų (vyrų, moterų) gauna X dovanas (pinigai, marškiniai ar kt.), tai reiškia, kad jis krikšto tėvams simboliškai įsiskolina, o drauge tampa bendruomenės dalimi, t. y. dalijasi X bendru turtu su kitais Y bendruomenės nariais. Kuo vaikas gali atsilyginti? Jis pinigų neuždirba, kitų materialinių objektų neturi. Vaikas turi plaukus. Žmogui auga plaukai, kurie perkeltine prasme

atspindi būsimą naujagimio laimę (plaukų pasidalijimas = simbolinis laimės pasidalijimas). Tai paaiškintų šaltinio autoriaus teiginį, kur sakoma, jog kai kurie žmonės plaukų kirpimo apeigas kartoja net keletą kartų. Išėitų, kad kuo vaikas daugiau „išiskolinęs“, tuo daugiau kartų vyksta kirpimas. Hipotezę sustiprina socialinės hierarchijos reikavimai, pavyzdžiui, anksčiau žemesnės padėties žmogus privalėjo nukelti kepurę aukštesnio luomo atstovui, valstietis – ponui (Daiva Vaitkevičienė. „Laimė kaip kepurė“: galvos danga iš mitologinės perspektyvos. *Tautosakos darbai*, t. 38. Vilnius, 2009, 58). Todėl nenuostabu, kad naujagimis ne tik gauna iš kūmų „gyvenimo pradžioje“ turto, bet ir privalo atiduoti arba pasidalyti į pasaulį „atsinešta laime“. Rašančiojo nuomone, nagrinėjamo ritualinio veiksmo refleksijos atsispindi „išpirkimo“ paprotyje, gyvavusiame XIX a. pabaigoje – XX a. pirmojoje pusėje. Tuomet buvo „įprasta, kad kaimo žmonės iš bažnyčios grįžtančius kūmus su kūdikiu sutikdavo užtverdami kelių (darydami „bromus“), o namie laukdavo ne vien namiškiai, bet ir kaimynai bei giminės <...> tai sudarydavo galimybes atlikti „išpirkos“ apeigas“ (Rasa Paukštytė-Šaknienė. Regioniškumas ir tradicija dabarties kultūroje: papročių kaitos ypatumai. *Tautosakos darbai*, t. 43. Vilnius, 2012, 149). Kalbant apie plaukus, kaip auką / savotišką valiutą, verta prisiminti senąją indų religiją, kurioje gyvas pasakojimas, jog dievas *Višnus* kartą sutiko įstabaus grožio merginą *Padmavathi* (beje, *Padmavathi* / *Lakshmi* / *Alamelu* / *Sri* / *Thirumagal* – tai turto bei žemiško vaisingumo, laimės deivė). Ji buvo valdovo, kuriam priklausė septyni *Tirmulo* kalnai, duktė. *Višnus* ir *Padmavathi* pamilo vienas kitą bei apsisprendė susituokti, tačiau *Padmavathi* tėvas paprašė labai didelio „nuotakos mokesčio“, todėl jis buvo priverstas pasiskolinti iš *Kubero*, turtų dievo. *Kuberas* sutiko paskolinti, tačiau su sąlyga, jog *Višnus* negalės įkelti kojos į *Vaikunthą* (dievo *Višnaus* dangišką buveinę) tol, kol nesugrąžins skolos, o tuo tarpu jis bus priverstas reziduoti *Tirmule*, kaip *Tirupati Venkateswara* (tai vienas iš daugelio *Višnaus* įsikūnijimų / formų) (Seema Gupta. *Fairs and Festivals of India*. India: Pustak Mahal, 2006, 32). Įdomu tai, kad Indijoje gausybė žmonių kartų iki šiandien, aukos pavidalu, atidavinėja *Višnaus* skolą. Šventykloje *Tirupati Balaji* aukojama visa tai, kas yra vertinga: pinigai, brangūs daiktai, papuošalai, o neturtingieji atiduoda vienintelį turimą vertingą dalyką – plaukus. Dar daugiau, XXI a. pirmojoje pusėje, žvelgiant pasauliniu mastu, plaukai ne prarado branginamo objekto statusą, o priešingai – yra ypač vertinami. *Globaliame kaime* vienu iš pagrindinių moters grožio standartų laikomi ilgi, vešlūs plaukai, o toks pagražinimo procesas vadinamas *plaukų priauginimu* (tiesa, tai nėra inovacija, Europoje pirmieji plaukų priauginimo atvejai fiksuojami Egipto civilizacijoje (Victoria Sherrow. *Encyclopedia of Hair – A Cultural History*. London: Greenwood Press, 2006, 111–114; Clinton G. Gilroy. *The History of Silk, Cotton, Linen, Wool, and Other Fibrous Substances: Including Observations on Spinning, Dyeing and Weaving* <...>. New York: Harper & brothers, 1845)). Dokumentuotas faktas, jog šiandien Indijoje (*Tirupati Balaji* šventykloje) aukojami plaukai perparduodami į kitus žemynus, egzistuoja didelės materialinės vertės *juodoji plaukų rinka* (žr. dokumentinį filmą – „Hair India“ („Indijos plaukai“), nufilmuotą 2008 m. Italijoje, režisieriai – Raffaele Brunetti, Marco Leopardi). Visa tai nubrėžia bendražmogiškąją universaliją, jog plaukai buvo, yra ir bus vertingi, tiek fiziiniu, tiek metafiziniu lygmeniu, o sykiu sustiprina M. Pretorijaus aprašyto atnašavimo patikimumą.

linijos patikimumą patvirtina Frydrichas Pretorijus (*Friedrich Prätorius*), kuris apytiksliai 1680 m. aprašė struktūriniu atžvilgiu labai panašias apeigas, vadinamas apgėlais¹¹⁰.

Siekiant nuodugniai išanalizuoti bei pagrįsti arba paneigti M. Pretorijaus adoracijų autentiškumą, taikytina aprašytų veiksmų struktūrinė analizė. Gimtųjų bei krikštynų veiksmai klasifikuotini pagal septynis esminius požymius: 1. Pagrindinis (-iai) veikėjas (-ai); 1.1. Šalutinis (-iai) veikėjas (-ai); aktyvūs – pasyvūs, 2. Aukojimo tikslas (-ai): padėkoti – prašyti; 3. Pasirengimas: šeimininko – šeimininkės (šiuo konkrečiu atveju – pribuvėjos); 4. Aplinkybės: vieta – laikas; 5. Aukos tipas: gyva – negyva; 6. Aukojimo įrankis (-iai); 7. Krikščionybės įtaka.

3 lentelė

M. Pretorijaus aprašytų gimtųjų (G), krikštynų (K) struktūra

1.	PAGRINDINIS (-IAI) VEIKĖJAS (-AI)
	1. Pribuvėja (sena moteris) (G, K)
1.1.	ŠALUTINIS (-IAI) VEIKĖJAS (-AI)
AKTY- VŪS	1. Sodybos šeimininkas (G, K)
	2. Moteris, vyrai – pagoniško (bei krikščioniško) krikšto – kūmos, kūmai (K)
	3. Vaidilos arba pranašautojai: <i>waszkones, puttones, burtones</i> (tik Žemaitijoje?) (G)
PASY- VŪS	1. Gimdyvė (G, K)
	2. Žemė (Žemyna) (mediumas) (G, K)
	3. Šuo (mediumas) (G)
	4. Ugnis (mediumas) (G)

¹¹⁰ Norbertas Vėlius. *Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai*, t. 3. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 2003, 69–97. Liudijimą, šiek tiek papildęs, ~ 1740 m. perrašo Jokūbas Brodovskis (*Jacob Brodowsky*) (Norbertas Vėlius. *Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai*, t. 4. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 2005, 32). N. Vėlius, nagrinėjęs J. Brodovskio mitinę leksiką, pabrėžia, kad jis daug medžiagos perima iš F. Pretorijaus žodyno bei M. Pretorijaus veikalo. Nepaisant to, „Brodovskis Matu Pretorijumi naudojosi labai atsargiai“ (Norbertas Vėlius. *Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai*, t. 4. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 2005, 18). „Visai neperėmė duomenų, Pretorijaus paimtų iš senųjų šaltinių <...>, kur buvo išvardijami bei aptariami senovės prūsų ir Didžiosios Lietuvos Kunigaikštystės gyventojų garbinti dievai, o naudojosi tik tais duomenimis, kuriuos Pretorijus sakosi paėmęs iš savo meto nadruvių, skalvių, žemaičių ir lietuvių“ (Ten pat, 18). „Tačiau ir tuos duomenis Brodovskis ėmė ne ištisai, o kai ką šiek tiek pakeitė“ (Ten pat, 18). „Atrodo, jog Brodovskis kai kuriuos Pretorijaus dievų vardus ir funkcijas šiek tiek tikslino pagal savo meto žmonių supratimą ir jo taisymai yra teisingi“ (Ten pat, 19). Vadinasi, J. Brodovskio papildymai yra patikimas dalykas.

2.	AUKOJIMO TIKSLAS (-AI)
DĖKO-TI	1. Už vaikelio gimimą (G)
PRAŠY-TI	1. Išpranašauti vaikelio laimę – ateitį (tik Žemaitijoje?) (G) 2. Išsaugoti motinos ir vaiko gyvybes (G) 3. Deivės Laimės leisti vaikui būti laimingam (K): 3.1. Gauti krikštą 3.2. Pelnyti šventą vardą 4. Deivės Žemynos leisti vaikui gyventi žemėje (G, K)
3.	PASIRENGIMAS
ŠEIMI-NIN-KAS	1. Suranda moterį, kuri priims gimdymą (G) 2. Kreipiasi į vaidilą / „ženklų aiškintoją“, siekdamas sužinoti nauja-gimio lemtį (tik Žemaitijoje?) (G) 3. Gamina ypatingą alų (iš pirmųjų grūdų bei iš pirmojo vėtymo) (sąlyga – taip elgiasi tik pasiturintys ūkininkai) (G, K) 4. Gamina degtinę (G) 5. Išrenka auką (K) 6. Gamina valgį (G) 7. Pasirūpina maisto atsargomis (G)
PRIBU-VĖJA	1. Pribuvėja verda sriubą (kūmams ir šeimininkei (motinai) išvykus į bažnyčią krikštyti vaiko) (K)
4.	APLINKYBĖS
VIETA	1. Stuba (pirtis, jauja) (G, K)
LAIKAS	1. Per gimdymą – iš karto po gimdymo (G) 2. Kūmams išvykstant į bažnyčią (atlikti krikščioniškų apeigų) bei parvykus (K) 3. Po krikšto praėjus kelioms dienoms ir (arba) keleriems metams (K)
5.	AUKOS TIPAS
GYVA	1. Višta (K)
NEGY-VA	1. Alus (G, K) 2. Degtinė (G) 3. X dovana (-os) pribuvėjai (G): 3.1. Galvos apdangalas 3.2. Prijuostė, juosta 4. X dovana (-os) vaikui (K): 4.1. Pinigai (kiekvienas kūmas naujagimiui duoda > = po šešis guldenus; kūmos (bei pribuvėja) duoda po tripelcheną) 4.2. Marškiniai 5. Naujagimio plaukai (K)

6.	AUKOJIMO ĮRANKIS (-IAI)
	1. Pašventintas kaušelis (G, K)
	2. Medinis samtis (K)
7.	KRIKŠČIONYBĖS ĮTAKA
	1. Lygia greta dėkojama Švč. Mergelei Marijai ir (arba) deivei Laimėi (G, K)
	2. Pribuvėja linki pelnyti šventą vardą, gaunamą bažnytinio krikšto metu (K)
	3. Pirma, atliekamas „pagoniškas krikštas“, o antra, atliekamas „krikščioniškas krikštas“ (K)
	4. „Pagoniško krikšto“ metu kūmas, pradėdamas maldą prieš valgį, gieda giesmę. Tekste tiksliai nenurodoma, kokią giesmę, (į)tikėtina, kad krikščionišką (K)

Toliau papunkčiui aptarsime ir įvertinsime gimtųjų (*Rodyny*), krikštynų apeigų ypatybes. 1. Pagrindinė veikėja deivės *Laimės* (L) adoracijų metu¹¹¹ – senovo amžiaus moteris – pribuvėja. Įdomu, kad kitose M. Pretorijaus paminėtose apeigose, skirtose *Žemėpačiui* (*Žemynai*) (*Ž*)¹¹², *Gabjaugiui* (G)¹¹³, *Bičbirbiui* / *Birbuliui* (B)¹¹⁴ garbstyti, pagrindinis veikėjas yra vyriškosios lyties asmuo (sodybos šeimininkas, bitininkas), o tai leidžia samprotauti, jog vyriškosios lyties dievo (*Ž*, G, B) garbei atnašas privalėjo aukoti vyras, moteriškosios lyties deivei – moteris. Negana to, analizuojamuose aukojimų aprašuose atsiskleidžia „vyro“ – „moters“ arba „savo“ – „kito“ priešprieša. Tekste pabrėžiama, kad X dievui verdamos aukos (vištos / gaidžio sriubos ar kt.) negalima leisti paragauti moteriai arba kitam

¹¹¹ Nors G, K ritualai skirti ne tik *Laimės* (*Laumės*, Švč. Mergelės Marijos, iš dalies *Žemynos*) garbei, tačiau tolimesniame tekste, siekiant sistemingumo, nagrinėjamos apeigos bus priskiriamos *Laimėi*. Plačiau apie *Laimės*, *Laumės*, Švč. Mergelės Marijos sutapatinimo problemą žr. sk. „Konstanta ir kintamieji“.

¹¹² *Žemėpačio* (*Žemynos*) garbstymas sudarytas iš dviejų dalių: 1) sodybos (žemės?) įšventinimas bei ten gyvenančiųjų pavedimas jo (jos) globai; 2) apeigos įsikeliant į naują sodybą arba pastačius naują tvartą (Matas Pretorijus. *Prūsijos įdomybės, arba Prūsijos regykla = Deliciae Prussicae, oder Preussische Schaubühne*, t. 3. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2006, 483; 545–553; 555).

¹¹³ *Gabjaugio* adoracija dėkojant už derlių (Matas Pretorijus. *Prūsijos įdomybės, arba Prūsijos regykla = Deliciae Prussicae, oder Preussische Schaubühne*, t. 3. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2006, 523–529).

¹¹⁴ *Bičbirbio* / *Birbulio* garbinimas: avilio – bičių spiečiaus suleidimo – bičių įšventinimas bei pavedimas jo globai (Žydrūnas Vičinskas. The Verification of Lithuanian Deity *Bičbirbis* / *Birbulis* in View of Information Provided by Matthaeus Praetorius (rankraštis)).

pašaliniam žmogui, pavyzdžiui, lygiai tokia pati nuostata taikoma dievo G adoracijos metu: „Jeigu jis [sodybos šeimininkas – Ž. V.] turi išeiti, tai prie puodo, kuriame verda gaidys, jis pastato savo sūnų, o jei jo neturi, kokį nors samdinį (turi būti vyriškis), kuris turi žiūrėti, kad jokia moteriškė ar šiaip koks nors svetimas, ne namiškis, neparagautų tos mėsos ar sriubos <...>“¹¹⁵. 1.1. Šalutinis (-iai) veikėjas (-ai) skirstomi į du pogrupius: aktyvūs, pasyvūs. Garbstant L, neskaičiuojant namiškių, gali dalyvauti: „pagoniško (bei bažnytinio) krikšto“ kūmos, kūmai bei *vaidilos* arba pranašautojai (*waszkones, puttones, burtones*) (Žemaitijoje). Apeigos vertintinos kaip iš dalies socialiai uždaros, nes nemaža dalis veikiančiųjų priklauso ir (arba) yra susiję su šeima. Pasyviuosius veiksmo dalyvius įmanu pavadinti vienu terminu – mediumai, t. y. tarpininkai tarp šio ir ano pasaulių, tarp žmonių ir dievų, mirusių protėvių ir t. t. Mediumus galima sugrupuoti į „gyvus“: moterys ir vyrai (pagoniško (bažnytinio) krikšto kūmos, kūmai), šuo, *vaidila* arba pranašautojas (*waszkones, puttones, burtones*) (Žemaitijoje) ir „negyvus“: žemė, ugnis. Matuojant kiekybiškai, L šventės metu daugiau priskaičiuojama „gyvųjų“ mediumų; remiantis M. Pretorijumi, įvardytieji žmonės meldžiasi už X adoracijos sėkmę ir (arba) naujagimio sveikatą, ir (arba) pilnatvišką likimą. Veikiausiai buvo tikima, kad „gyvųjų“ mediumų maldos svaresnės už „negyvųjų“, be to, galima daryti išvadą, jog pastarieji reprezentuoja vaisingumą.

2. Aukojimo tikslas skyla į dvi pagrindines grupes: dėkoti, prašyti. Apeigų metu dėkojama už X vaisių, t. y. naują šeimos narį – vaiką. Autentiškumo aspektu svarbu tai, kad kitose M. Pretorijaus aprašytose apeigose, skirtose Ž, G, B garbstyti, dėkojimo principas identiškas: 1) dėkojama Ž už turtą, būstą¹¹⁶; 2) Ž už gyvulius, derlių, maistą¹¹⁷; 3) G už galimybę nudirbti darbus¹¹⁸; 4) B už naują spiečių, medų¹¹⁹. Taip pat dažniausiai Ž, G, B apeigų metu fiksuotina pavidimo sąlyga, kai šeimos galva viską, kas jo valioje, perduoda X dievybei, tikėdamas, jog ji, nelyginant tvarkingas

¹¹⁵ Matas Pretorijus. *Prūsijos įdomybės, arba Prūsijos regykla = Deliciae Prussicae, oder Preussische Schaubühne*, t. 3. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2006, 525.

¹¹⁶ Ten pat, 549; 551.

¹¹⁷ Ten pat, 551.

¹¹⁸ Ten pat, 525.

¹¹⁹ Žydrūnas Vičinskas. The Verification of Lithuanian Deity *Bičbirbis* / *Birbulis* in View of Information Provided by Mattheus Praetorius (rankraštis).

šeimininkas, prižiūrės tai, kas jam teisėtai priklauso¹²⁰. Panašiai elgiamasi ir L adoracijos metu, nes pribuvėja, prašydama *Žemynos* naujagimiui leisti laimingai gyventi žemėje, atiduoda jį deivės globai (per *Laimę* atiduoda *Žemynai*). Dėl to nenuostabu, jog antrasis aukojimo tikslas yra prašyti turimo X vaisiaus padauginimo. Šiuo aspektu deivės L pagerbimo atvejis išskirtinis, nes jo metu prašoma net keturis sykius: 1. Išpranašauti vaikelio laimę – ateitį (*Žemaitijoje*) (prašoma X dievybės per *vaidilą*); 2. Deivės *Laimės* – išsaugoti motinos ir vaiko gyvybes; 3. Leisti vaikui būti laimingam: 3.1. Gauti krikštą; 3.2. Pelnyti šventą (krikščionišką) vardą; 4. Deivės *Žemynos* – leisti vaikui laimingai gyventi žemėje. Gausų prašymų sąrašą logiškiausia aiškinti tuo, jog L valdymo sferai priklauso vienas iš svarbiausių, tam tikra prasme „žemiškų vaisių“ / žmogaus gyvenimo momentų – gimimas. Remiantis šaltiniu, nuo deivės *Laimės* palankumo priklausys – vaikas (sykiu ir mama) gyvens ar mirs, ar žemėje gyvens laimingai, o drauge sprendžiamas ir sodybos likimas, nes jei vaikas ir (arba) motina neišgyvens, ūkis ateityje neturės visateisio paveldėtojo, kol galiausiai sunyks.

3. Pasirengimo etapas skaidytinas į šeimininko bei šeimininkės (šiuo konkrečiu atveju – pribuvėjos) atliekamas užduotis. Pirmiausia aptartinos šeimininko prievolės, kurių, matuojant kiekybiškai, daugiausia. Pažymėtina, jog apeigose, kurių pagrindinis veikėjas yra vyras, auką verda sodybos šeimininkas, o L šventės metu – pribuvėja (moteris) („savas“ – „kitas“). Ji auką užmuša mediniu samčiu itin atsargiai, taip, kad joks žmogus nieko nepajustų. Greičiausiai atsargos imamasi, nes bijomasi bažnyčios atstovų, kurie gali pastebėti, jog „bažnytinio krikšto“ proga rengiamos „pagoniškos vaišės“, kurios yra ikikrikščioniškų tradicijų dalis. Gausus vaišingumas krikštynų metu, net nuskurdinąs žmones, yra dokumentuotas faktas, fiksuojamas ankstesniuose (1427¹²¹, 1604¹²²) rašytiniuose šaltiniuose ir kurio autentiškumu abejoti nėra pagrindo¹²³.

¹²⁰ Matas Pretorijus. *Prūsijos įdomybės, arba Prūsijos regykla = Deliciae Prussicae, oder Preussische Schaubühne*, t. 3. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2006, 525; Žydrūnas Vičinskas. The Verification of Lithuanian Deity *Bičbirbis* / *Birbulis* in View of Information Provided by Matthaues Praetorius (rankraštis).

¹²¹ Norbertas Vėlius. *Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai*, t. 1. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1996, 488.

¹²² Norbertas Vėlius. *Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai*, t. 3. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 2003, 13.

¹²³ Pasak Juozo Mickevičiaus (XX a. pirmoji pusė), „tėvai, kurie ypač didžiais nešasi, iš paskutiniųsios stengiasi pakelti geras krikštynas, kurios trunka 2–3 dienas“, nes „juo

4. Aplinkybės: vieta, laikas. Laiko ciklas, aprašant deivės *Laimės* ritualą, itin reikšmingas: 1. Per gimdymą – iškart po gimdymo; 2. Kūmams išvykstant į bažnyčią (atlikti krikščioniškų apeigų) bei parvykus (pratęsiant pagoniškas apeigas); 3. Po krikšto praėjus kelioms dienoms arba keleriems metams. Kaip matyti, veiksmo laikas fiksuojamas „prieš“ vienokį ar kitokį lūžio momentą ir „po“ jo. M. Pretorijaus užfiksuotai veiksmų sekai apskritai galima pritaikyti prancūzų sociologinės krypties atstovo etnografo Arnoldo van Gennepo (*Arnold Van Gennep*) sudarytą klasikinę perėjimo ritualų sistemą (*rites de passage*), kur projektuojamos trys esmingiausios viena po kitos einančios ritualinės sekos, arba apeiginės praktikos: atskyrimo (angl. *separation*), perėjimo (angl. *transition*), įvesdinimo, arba užfiksavimo (angl. *incorporation or aggregation*). Ši schema skirta šeimos papročiams: gimtuvėms / krikštynomis, iniciacijoms, vedyboms, laidotuvėms, taip pat kalendoriniams papročiams susisteminti¹²⁴.

5. Aukos dalytinės į du skyrius: gyvos, negyvos. Gyva auka – tai naminis paukštis višta. Pasakytina, jog kraujo atnašai galiojo griežtas spalvinis kanonas, atnašai tiko balti / juodi / margi gyviai, netiko raudoni. Adoracijos, skirtos L garbei, metu negyvos aukos pavyzdžių daug daugiau (lyginant su Ž, G, B gerbimu), jie skirtingi. Tačiau visose apeigose (Ž, G, B, L) ritualinis gėrimas vienas – alus. Tiesa, L šventės metu, tam tikrose adoracijos stadijose, vartojama degtinė. Alus ir (arba) degtinė pačia bendriausia prasme gali būti vertinami kaip skysčiai. Kaip žinoma, gimtųjų bei krikštytųjų apeigose skystis (vanduo) turi ypatingą (-as) funkciją (-as). Viena vertus, remiantis D. Vaitkevičienės tyrimo rezultatais, vanduo (plačiaja prasme – skystis) atrodytų esanti tipiška *Laimos* raiška¹²⁵, antra vertus, tai diskutuotinas teiginys todėl, kad prisimintina bendroji mitinė vandens prasmė: vanduo – pirmapradis elementas, iš kurio sukuriamas pasaulis, o iš vandens (Dievo prakaito lašo, seilių) lietuviškose sakmėse randasi pirmieji žmonės. Dėl tos priežasties vanduo gali būti vertinamas kaip universalija / mediumas, per kurį galima perduoti / paveikti / sukurti. Pavyzdžiui, per

krikštynos triukšmingesnės, iškilmingesnės, juo didesnis skaičius jose dalyvaujančių, tuo laimingesnis, turtingesnis ir linksmesnis bus kūdikio gyvenimas“ (Juoza Mickevičius. Žemaičių krikštynos. *Tautosakos darbai*, t. 1. Kaunas: Lietuvių tautosakos archyvas, 1935, 99).

¹²⁴ Arnold Van Gennep. *The Rites of Passage*. London, 2004.

¹²⁵ Daiva Vaitkevičienė. Laima gimtuvėse ir krikštynose. *Tautosakos darbai*, t. 16. Vilnius, 2002, 136.

vandenį galima manipuliuoti gimusiojo ateitimi: „Jei įdėsi duonos į pirmo prausimo vandenį, vaikas gyvenime visada bus turtingas, jei linų – bus geras ūkininkas“¹²⁶ arba „Bėrna mazgājamā ūdenī jāiemet kāds naudas gabals un pēcāk šī nauda jāuzglabā bērnam par laimes naudu, tad tam dzīvē nekad netrūks naudas“ (į vaiko maudymo vandenį reikia įmesti kokį nors pinigą ir paskui tą pinigą laikyti vaikui kaip laimės pinigą, tada jam gyvenime niekuomet netrūks pinigų)¹²⁷. Todėl įmanu, jog gausus M. Pretorijaus aprašytų užgėrimų skaičius bendroje žmonių ir deivės *Laimės* šventėje atskleidžia galimybę (per ritualinį skystį – alų ar degtinę) išprašyti kūdikiui deivės palankumo¹²⁸. Be to, prisimintini anksčiau analizuoti senųjų rašytinių dokumentų duomenys, kuriuose kalbama apie auką dievams po sėkmingo gimdymo, atnašaujamą prie vandens arba per vandenį. „Negyvos aukos“, atnašaujamos L, iš esmės irgi skiriasi nuo Ž, G, B – X dovana (–os) pribuvėjai: galvos apdangalas, prijuostė, juosta, naujagimio plaukai, pinigai (kiekvienas kūmas duoda > = po šešis guldenus).

6. Aukojimo įrankis (pašventintas kaušelis), kuriuo operuojama visoje M. Pretorijaus pateiktuose ritualuose (Ž, G, B, L), tiesiogiai siejasi su skysčio (alaus / degtinės) sakralumu.

7. Pagaliau aptartina krikščionybės įtaka: 1. Lygia greta dėkojama Švč. Mergelėi Marijai ir (arba) deivei *Laimei*; 2. Pribuvėja linki pelnyti šventą vardą, gaunamą bažnytinio krikšto metu; 3. *Laimės* šventė, kurioje jos funkcijas dažnai perima Švč. Mergelė Marija, patyrė didelę krikščionybės įtaką. Tačiau, prieš važiuojant naujagimio krikštyti į bažnyčią, pirmiausia būdavo atliekamas „pagoniškas krikštas“, o vaiką pakrikštijus bažnyčioje, namuose pradėtos pagoniškos intencijos užbaigiamos, todėl pagrįsta tvirtinti, kad ~ XVII a. antrojoje pusėje krikščioniškosios ir pagoniškosios religinės praktikos egzistavo viena šalia kitos, o kartais viena kitą absorbuodavo (religinis sinkretizmas).

Atliktus struktūrinę analizę, galima konstatuoti, jog aptartosios gimtųjų (*Rodyny*), krikštyną apeigos yra autentiška bei patikima informacija, nes išnagrinėta mitinė medžiaga daugeliu atvejų atliepia duomenis iš kitų panašaus laikotarpio rašytinių šaltinių arba vėlesnio amžiaus tikėjimų, gy-

¹²⁶ Rasa Paukštytė. *Gimtųjų ir krikštynos Lietuvos kaimo gyvenime*. Vilnius, 1999, 58.

¹²⁷ Daiva Vaitkevičienė. Laima gimtuvėse ir krikštynose. *Tautosakos darbai*, t. 16. Vilnius, 2002, 125.

¹²⁸ Ten pat, 136.

vosios tautosakinės tradicijos. Tačiau lieka neaišku, koks vaidmuo paminėtuose papročiuose tenka *Laimėi*, *Laumėi*, Švč. Mergelei Marijai. Ar jos yra viena, ar trys skirtingas sferas globojančios būtybės?

Konstanta ir kintamieji

Kalbant apie *Laimės* ir *Laumės* opoziciją / painiojimą / tapatinimą, reikia pasakyti, kad jos abi fiksuojamos XIX–XX a. lietuvių etnografinėje medžiagoje, o tai patvirtina M. Pretorijaus mitinių duomenų patikimumą, negana to, *Laimės* ir *Laumės* (su)painiojimas būdingas XIX a. pabaigos – XX a. vidurio lietuvių etnografijoje. Pavyzdžiui, kraštotyrininkas L. A. Jucevičius yra aprašęs gimtuves, kur sakoma, jog „kai tiktai vaikas gimsta, tuojau bobutė nuprausia jį kuo šalčiausiu vandeniu, ir tai vadinasi prausimas *Laumės prakaitu*“¹²⁹. Remiantis D. Vaitkevičienės tyrimo, susijusio su *Laimės* ir *Laumės* paralelių nustatymu, rezultatai, manytina, kad L. A. Jucevičiaus etnografinėje ištraukoje *Laumė* vietoj *Laimės* yra atsiradusi dėl vėlyvos laumės vardo ekspansijos¹³⁰. Priėmus tokį aiškinimą, M. Pretorijaus *Laimės* ir *Laumės* painiojimas, pirmenybę teikiant deivei *Laimėi*, atrodo patikimas.

Deivė *Laimė* lietuvių folklorinėje kūryboje, skirtingai nuo genetiškai giminiško latvių tautos folkloro¹³¹, paliudyta negausiai¹³², tačiau jos autentiškumą (į)rodo istorinių rašytinių šaltinių duomenys bei daugysk minėta latvių folkloro medžiaga. Rašytiniame dokumente apie *Laimę*, kaip garbinimo objektą (XVII a. antroji pusė), pirmasis prabyla Vilhelmas Martinijus (*Wilhelm Martinius*), kurio teigimu, liaudies tikima, kad ši deivė atneša X naudą: „Ką tau *Laimelė* (*Laimella*) atneš ir ką suteiks *Meletetė* (*Meletette*), / Viską išmesk iš širdies, ji dar pagoniška vis“¹³³. Galvojant logiškai įtikėtina, jog V. Martinijus greta *Laimelės* (*Laimella*)¹³⁴ neatsitiktinai projektuoja

¹²⁹ Liudvikas Adomas Jucevičius. *Raštai*. Vertė Dominykas Urbas. Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1959, 251.

¹³⁰ Daiva Vaitkevičienė. Laima gimtuvėse ir krikštynose. *Tautosakos darbai*, t. 16. Vilnius, 2002, 124.

¹³¹ Haralds Biezais. *Die Hauptgötinnen der alten Letten*. Uppsala, 1955.

¹³² Norbertas Vėlius. *Mitinės lietuvių sakmių būtybės: laimės, laumės, aitvarai, kaukai, raganos, burtininkai, vilktakiai*. Vilnius: Vaga, 1977, 56.

¹³³ Norbertas Vėlius. *Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai*, t. 3. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 2003, 63.

¹³⁴ *Laimelė* – mažybinė žodžio *Laimė* forma.

Meletetę (Meletette), kuri, remiantis dedukciniu mąstymu, vienaip ar kitaip turėtų būti artima *Laimei*. Tokiame kontekste atmintina, jog M. Pretorijus *Meletetę (Meletette)* irgi pamini bei savotiškai perinterpretuoja jos funkcijas, anot jo, tai „dažų deivė, atsakinga už dažančias žoles, kad jie [žemaičiai – Ž. V.] galėtų nusidažyti savo *marginnen*, t. y. palaidines¹³⁵. Tačiau iš tikrųjų tai mėlynos spalvos dievas“¹³⁶. J. Lasickis – chronologiškai pirmasis XVI a. rašytojas, istoriniame dokumente paminėjęs *Meletėlę*. J. Lasickio žiniomis, *Miechutele* – tai dažų dievas, garbinamas tų, „kurie miškuose ieško dažų vilnoms dažyti“¹³⁷. Palyginus pastaruosius tekstus matyti, jog tiek pirminiame, tiek antriniame¹³⁸ esminė turinio sėma yra audinys (dažymas) – siuvimas – tekstilė. Todėl hipotetiškai samprotautina, kad *Meletėlė* gretintina su *Laumė*¹³⁹, kurios viena iš esminių veiklos sferų plačiąja prasme yra tekstilė, o siauresne – audinys¹⁴⁰. Jeigu priimame teiginį, jog *Meletetę (Meletette)* – tai tam tikras *Laumės* atitikmuo (eponimija¹⁴¹), tokiu atveju iš naujo susiduriame su *Laimės – Laumės* opozicija.

Aptariant *Laumės* mitologemos patikimumą svarbu, jog M. Pretorijus yra pirmasis kronikininkas, paminėjęs šią mitinę būtybę. Pasak jo, *Laumės* – vandens nimfos, kurios, kaip senieji nadruviai pasakoja, esančios viskuo panašios į moteris, išskyrus tai, jog jų rankos ir kojos kiek plokščios, ypač rankų ir kojų pirštai, bet jos nepanašios į monstrus¹⁴². Autorius aiškina, jog vienos tokios vandens nimfos ir ūkininko iš Žirgžerių kaimo (Įsruties aps.) palikuonis, pavarde Laumaitis, pasak vieno seno žmogaus

¹³⁵ Matas Pretorijus. *Prūsijos įdomybės, arba Prūsijos regykla = Deliciae Prussicae, oder Preussische Schaubühne*, t. 3. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2006, 301.

¹³⁶ Ten pat, 301.

¹³⁷ Vytautas Ališauskas. *Jono Lasickio pasakojimas apie žemaičių dievus. Tekstas ir kontekstai*. Vilnius: Aidai, 2012, 119.

¹³⁸ Nesiimant atskirai (iš)analizuoti akivaizdaus M. Pretorijaus bandymo išaiškinti originalą.

¹³⁹ Anksčiau į tikėtinas *Miechutelės* ir *Laumės* sąsajas dėmesį yra atkreipęs R. Balsys (žr.: Rimantas Balsys. *Lietuvių ir prūsų dievai, deivės, dvasios: nuo apeigos iki prietaro*. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla, 2010, 432).

¹⁴⁰ Apie *Laumės* ir tekstilės sąsajas, žr.: Nijolė Laurinkienė. Vaivorykštė: laumės juosta, smakas, straublys. *Metai*, nr. 12. Vilnius, 2004, 113–124; Rita Repšienė. Magiško sugestija: laumė – ragana – burtininkė. *Tautosakos darbai*, t. 23. Vilnius, 2002, 155.

¹⁴¹ Gr. *epōnymia* – „praminimas“ (Vytautas Ališauskas. *Jono Lasickio pasakojimas apie žemaičių dievus. Tekstas ir kontekstai*. Vilnius: Aidai, 2012, 56).

¹⁴² Matas Pretorijus. *Prūsijos įdomybės, arba Prūsijos regykla = Deliciae Prussicae, oder Preussische Schaubühne*, t. 2. Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2004, 357.

(nadruvio?), nugyvenęs gražų amžių ir 1664 m. miręs Užėžerės kaime¹⁴³. Pastarosios įžvalgos vertos atskiرو aptarimo.

Tautosakiniuose tekstuose *Laumės* ir vyro (–ų) santykis (–iai) įprastai turi neigiamą konotaciją. Analizuojant *Laumės* ir vyro (–ų) sankirtas, remiantis tradicinio kaimo laikotarpio etnografija, dažniausiai iškyla šie raktažodžiai, arba priešpriešos: pavojus – apsauga, baimė – mirtis, bloga – lemtis¹⁴⁴. Įdomu, jog neatsižvelgiant į pavojingą *Laumės* prigimtį, fiksuojami liaudies pasakojimai, kuriuose jos ištekančios už mirtingų vyrų ir su jais gyvenančios, ateinančios pas bernus į svirnius, su jais draugaujančios: „Polcius Lakmanavičius buvo pagavęs laumę. Ji vis ateidavo pas jį kluonan gult, tai šliūbaunu juostu ją perjuosęs, atsivedė trobon. Laumė buvo labai graži, su dideliais papais, minkšta <...>“¹⁴⁵. Analizuojant M. Pretorijaus mitinių duomenų patikimumą, būtina pažymėti, jog M. Pretorijaus medžiaga turinio aspektu atitinka daug vėlesnio laikotarpio (XIX a. pabaigos – XX a. vidurio) etnografinį *Laumės* įvaizdį, o tai liudija mitinės informacijos autentiškumą. Išnagrinėti fragmentai, vertinant funkciškai, rezonuoja du dalykus: pirma, *Laumė* – daugialypė būtybė, galinti vyrą patenkinti arba pražudyti. Beje, identiškas *Laumės* poveikslas atsiskleidžia Lietuvoje itin populiarioje sakmėje „Laumės ir kūdikis“, turinčioje atitikmenų ir kitų Europos tautų folklоре (fabula: netyčia paliktas vaikas (nesiekiant naudos) apdovanojamas, o tyčia paliktas vaikas (siekiama naudos) nubaudžiamas)¹⁴⁶. Vadinasi, *Laumė* vienodai susijusi tiek su gyvybės teikimu, pavyzdžiui, naujagimių gyvybės lėmimu, tiek su gyvybės atėmimu¹⁴⁷. Apibendrintina, jog *Laimės*, *Laumės* įvaizdis bei jų tarpusavio (su)painiojimas, atrodo, jau egzistavęs M. Pretorijaus aprašomuoju laikotarpiu, pagrįstas tautosakine medžiaga, autentiškas, o tai dar viena refleksija, leidžianti M. Pretorijaus mitinę informaciją apie gimtųjų, krikštynų procesus vertinti kaip patikimą.

¹⁴³ Matas Pretorijus. *Prūsijos įdomybės, arba Prūsijos regykla = Deliciae Prussicae, oder Preussische Schaubühne*, t. 2. Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2004, 357–359.

¹⁴⁴ Rita Repšienė. Magiško sugestija: laumė – ragana – burtininkė. *Tautosakos darbai*, t. 16. Vilnius, 2002, 155–156.

¹⁴⁵ Ten pat, 156.

¹⁴⁶ Norbertas Vėlius. *Mitinės lietuvių sakmių būtybės: laimės, laumės, aitvarai, kaukai, raganos, burtininkai, vilktakiai*. Vilnius: Vaga, 1977, 83.

¹⁴⁷ Ten pat, 83.

Nagrinėjamame veikale daugiau nei vieną kartą sufleruojama, kad deivės *Laimės* / *Laumės* funkcijas perėmė krikščionybės ikona Švč. Mergelė Marija. Tokio teiginio autentiškumą patvirtina panašiu metu parengtas Pauliaus Einhorn (Paul Einhorn) (1636) tekstas apie katalikų dvasininkų įtaką latviams: „Bet kai jie tarėsi savo pareigas gerai atlikti ir savo nevokiečius ganomuosius tinkamai apmokyti, tai iš tikrųjų ten buvo tik *confusum Chaos*, arba popiežiškų ir pagoniškų elementų mišinys; mat kai pagony buvo mokomi, kad reikia melstis šventiesiems, ypač mergelei Marijai, ir kai jie pamatė, kad tai sutampa su šaukimusi jų pačių dievų ir deivių, tai jie meldėsi ir tiems, ir aniems – mergelei Marijai bei kitiems šventiesiems ir saviesiems dievams bei deivėms, manydami, jog ir tie, ir anie vieni su kitais sutaria ir gali padėti tiek vieni, tiek kiti“¹⁴⁸.

4 lentelė

Autentiška M. Pretorijaus informacija

	AUTENTIŠKA INFORMACIJA
1.	„<...> dabartiniai nadruviai kreipiasi ne į ją, o į šventąją mergelę Mariją, bet kai kurie dar ir į Laimę <...>“ ¹⁴⁹ .

Ketvirtosios lentelės teksto konstrukcija bei stilistika suponuoja, kad pastarieji mitiniai duomenys buvo surinkti iš gyvosios tradicijos, juolab kad paralelinis Švč. Mergelės Marijos bei deivės *Laimės*, *Laumės* painiojimas fiksuotinas tradicinio kaimo laikotarpio etnografinėje medžiagoje. B. Kerbelytė, pasitelkusi tautosakinių tekstų sisteminę analizę, įtikinamai pagrindė *Laimės*, *Laumės* – Švč. Mergelės Marijos – *Raganos* simbiotinius ryšius¹⁵⁰, todėl pateikti platesnio argumentavimo, jog ikikrikščioniškosios *Laimės*, *Laumės* funkcijas perėmė Švč. Mergelė Marija, nėra tikslo.

Išvados

1. M. Pretorijaus mitinės medžiagos interpretacijų apžvalga, įvertinimas parodė, jog XIX–XXI a. mokslininkai, tyrę deivės *Laimės*, *Laumės*

¹⁴⁸ Paul Einhorn. *Reformatio Gentis Letticae in Ducatu Curlandiae. Scriptores rerum Livonicarum*. Leipzig, 1853, 616.

¹⁴⁹ Matas Pretorijus. *Prūsijos įdomybės, arba Prūsijos regykla = Deliciae Prussicae, oder Preussische Schaubühne*, t. 2. Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2004, 645–647.

¹⁵⁰ Norbertas Vėlius. *Lietuvių mitologija*, t. 3. Vilnius: Mintis, 2004, 265; 276–278.

įvaizdžius, elgėsi trejopai: 1) sugretino *Laimę* ir *Laumę* (XIX a. – T. Narbutas, I. J. Hanušas, J. Jaroševičius, J. I. Kraševskis; XX a. – P. Klimas); 2) supriešino *Laimę*, kaip teigiamą konotaciją turinčią būtybę, su *Laume*, kaip neigiamos konotacijos būtybe (XIX a. – S. Daukantas, L. A. Jucevičius, M. Akelaitis, A. H. Kirkoras, K. Skirmuntaitė, H. Uzeneris ir F. Zolmzenas; XX a. – J. Basanavičius, V. Jungferis, M. Gimbutienė, R. V. Brednichas, A. J. Greimas, P. Stukėnaitė–Dundulienė, N. Vėlius; XXI a. – G. Beresnevičius, D. Vaitkevičienė, N. Laurinkienė); 3) *Laimės* ir *Laumės* sąsąjį nesvarstė (XIX a. – J. L. F. Kronas, E. Volteris; XX a. – J. Lautenbachas, J. Šliūpas, P. Skardžius, B. Kerbelytė, M. Elijadė; XXI a. – R. Paukštytė–Šaknienė, L. Klimka).

XIX–XXI a. tyrimų kontekstą vertinant verifikacijos atžvilgiu pasakytina, kad apsibrėžtojo laikotarpio mokslininkai M. Pretorijaus mitologiniais duomenimis nesinaudojo (XIX a. – T. Narbutas, I. J. Hanušas, J. Jaroševičius, S. Daukantas, L. A. Jucevičius, J. I. Kraševskis, M. Akelaitis, A. H. Kirkoras, J. Leopoldas, J. L. F. Kronas, E. Volteris, K. Skirmuntaitė, H. Uzeneris ir F. Zolmzenas; XX a. – J. Lautenbachas, J. Basanavičius, P. Klimas, V. Jungferis, J. Šliūpas, M. Gimbutienė, B. Kerbelytė, M. Elijadė) arba naudojos fragmentiškai (XX a. – P. Skardžius, R. V. Brednichas, A. J. Greimas, P. Stukėnaitė–Dundulienė, N. Vėlius; XXI a. – D. Vaitkevičienė, G. Beresnevičius, R. Paukštytė–Šaknienė, L. Klimka, N. Laurinkienė), tačiau tiek vieni, tiek kiti jų patikimumo nekvestionavo.

2. Atlikta analizė atskleidė, jog M. Pretorijaus užrašyta mitinė medžiaga apie gimtųjų (*Rodynų*), krikštytųjų apeigas ir jose garbinamas *Laimę*, *Laumę*, Švč. Mergelę Mariją laikytina autentiška, patikima. Taip tvirtintina, nes M. Pretorijaus mitiniai duomenys daugeliu atvejų atliepia informaciją iš kitų panašaus laikotarpio rašytinių šaltinių arba vėlesnio laikotarpio tikėjimų, gyvosios tautosakinės tradicijos. M. Pretorijaus mitinė medžiaga taip pat leidžia manyti, kad autoriaus aprašomuoju laikotarpiu *Laime*, *Laume*, Švč. Mergelei Marijai buvo priskiriama žmogaus gimimo globa, veikiausiai visos trys minimos būtybės yra savotiški (viena kitos) tęsiniai arba konstanta ir kintamieji. Šiuo konkrečiu atveju konstanta – tai žmogaus gimimas, įprasminamas apeigomis, kurias prižiūri tam tikras kintamasis – *Laimė* ir (arba) *Laumė*, ir (arba) Švč. Mergelė Marija, reprezentuojanti X laikotarpio Y religinę tradiciją, o tai leidžia samprotauti apie apytiksliai XVII a. antrojoje pusėje vyravusį religinį sinkretizmą, susida-

riusį perėjimo stadijoje, kai Švč. Mergelė Marija nebuvo suspėjusi visiškai absorbuoti *Laimės*, *Laumės* funkcijų.

Santrumpos

M. P. – Matas Pretorijus

Ž. V. – Žydrūnas Vičinskas

Šaltiniai ir literatūra

- Ališauskas 2012 – Vytautas Ališauskas. *Jono Lasickio pasakojimas apie žemaičių dievus. Tekstas ir kontekstai*. Vilnius: Aidai.
- Balsys 2016 – Rimantas Balsys. Jautis baltų pasaulėjautoje: nuo aukos aukščiausiams dievams iki javų dvasios. *Gimtasai kraštas. Praeities ir dabarties kultūros metraštis*, nr. 1. Kaunas: Žiemgalos leidykla.
- Balsys 2010 – Rimantas Balsys. *Lietuvių ir prūsų dievai, deivės, dvasios: nuo apeigos iki prietaro*. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla.
- Balsys 2014 – Rimantas Balsys. Ožys baltų pasaulėjautoje: nuo aukos aukščiausiams dievams iki velnio gyvulio. *Gimtasai kraštas. Praeities ir dabarties kultūros metraštis*, nr. 7. Kaunas: Žiemgalos leidykla.
- Bauer 1972 – Gerhard Bauer. *Gesellschaft und Weltbild im Baltischen Traditionsmlieu*. Heidelberg.
- Beresnevičius 2001 – Gintaras Beresnevičius. *Trumpas lietuvių ir prūsų religijos žodynas*. Vilnius: Aidai.
- Biedermann 2002 – Hans Biedermann. *Naujasis simbolių žodynas*. Vilnius: Mintis.
- Biezais 1955 – Haralds Biezais. *Die Hauptgötinnen der alten Letten*. Uppsala.
- DLKŽ – *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 1993.
- Dokumentinis filmas 2008 – „Hair India“ („Indijos plaukai“). Režisieriai: Raffaele Brunetti, Marco Leopardi (Italija).
- Einhorn 1853 – Paul Einhorn. *Reformatio Gentis Letticae in Ducatu Curlandiae. Scriptores rerum Livonicarum*. Leipzig.
- Elisonas 1932 – Jurgis Elisonas. Mūsų krašto fauna lietuvių tautosakoje. *Mūsų tautosaka*, t. 5. Kaunas.
- Gilroy 1845 – Clinton G. Gilroy. *The History of Silk, Cotton, Linen, Wool, and Other Fibrous Substances: Including Observations on Spinning, Dyeing and Weaving <...>*. New York: Harper & brothers.
- Greimas 1990 – Algirdas Julius Greimas. *Tautos atminties paieška: apie dievus ir žmones*. Vilnius: Mokslo; Chicago: Algimanto Mackaus knygų leidimo fondas.
- Gupta 2006 – Seema Gupta. *Fairs and Festivals of India*. India: Pustak Mahal.
- Hanusch 1842 – Ignac Johan Hanusch. *Die wissenschaft des slawischen mythus im weitesten, den altpreussisch-lithauischen Mythus mitumfaßenden Sinne*. Lemberg: Stanislawow und Tarnow.
- Jarmalavičius 2013 – Dalius Jarmalavičius. Jokūbo Brodovskio žodyno vokiškosios dalies sudurtiniai daiktavardžiai. *Baltistica*, t. 48, nr. 1. Vilnius.

- Jucevičius 1959 – Liudvikas Adomas Jucevičius. *Raštai*. Vertė Dominykas Urbas. Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla.
- Klimka 2013 – Libertas Klimka. Senovinių krikštyną papročiai (elektroninis straipsnis).
- Laurinkienė 2004 – Nijolė Laurinkienė. Vaivorykštė: laumės juosta, smakas, straublys. *Metai*, nr. 12. Vilnius.
- Laurinkienė 2013 – Nijolė Laurinkienė. *Žemyna ir jos mitinis pasaulis*. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas.
- Marcinkevičienė 1998 – Nijolė Marcinkevičienė. *Pavarėnis*. Vilnius.
- Mickevičius 1935 – Juozas Mickevičius. Žemaičių krikštynos. *Tautosakos darbai*, t. 1. Kaunas: Lietuvių tautosakos archyvas.
- Paukštytė 1999 – Rasa Paukštytė. *Gimtųjų ir krikštynos Lietuvos kaimo gyvenime*. Vilnius.
- Paukštytė-Šaknienė 2009 – Rasa Paukštytė-Šaknienė. Mažosios Lietuvos kultūrinio savitumo raiška senųjų rašytinių šaltinių kontekste. *Lituanistica*, t. 55, nr. 3–4. Vilnius: Lietuvos mokslų akademijos Leidybos skyrius.
- Paukštytė-Šaknienė 2012 – Rasa Paukštytė-Šaknienė. Regioniškas ir tradicija dabarties kultūroje: papročių kaitos ypatumai. *Tautosakos darbai*, t. 43. Vilnius.
- Pretorijus 2004 – Matas Pretorijus. *Prūsijos įdomybės, arba Prūsijos regykla = Deliciae Prusicae, oder Preussische Schaubühne*, t. 2. Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla.
- Pretorijus 2006 – Matas Pretorijus. *Prūsijos įdomybės, arba Prūsijos regykla = Deliciae Prusicae, oder Preussische Schaubühne*, t. 3. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas.
- Račiūnaitė-Paužuolienė 2006 – Rasa Račiūnaitė-Paužuolienė. XIX a. pabaigos – XXI a. pradžios gyvenimo ciklo papročiai. *Papilė, Lietuvos valsčiai*, kn. 11.
- Račiūnaitė-Paužuolienė 2009 – Rasa Račiūnaitė-Paužuolienė. Švč. Mergelės Marijos kultas lietuvių šeimos papročiuose. *Soter*, nr. 29.
- Repšienė 2002 – Rita Repšienė. Magiško sugestija: laumė – ragana – burtininkė. *Tautosakos darbai*, t. 23. Vilnius.
- Sherrow 2006 – Victoria Sherrow. *Encyclopedia of Hair – A Cultural History*. London: Greenwood Press.
- Stukėnaitė-Dundulienė 1990 – Pranė Stukėnaitė-Dundulienė. *Senovės lietuvių mitologija ir religija*. Vilnius: Mokslas.
- Stukėnaitė-Dundulienė 2007 – Pranė Stukėnaitė-Dundulienė. *Senovės lietuvių mitologija ir religija*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras.
- Šmitas 2004 – Pēteris Šmitas. *Latvių mitologija*. Iš latvių k. vertė Dainius Razauskas. Vilnius: Aidai.
- Vaitkevičienė 2002 – Daiva Vaitkevičienė. Laima gimtuvėse ir krikštynose. *Tautosakos darbai*, t. 16. Vilnius.
- Vaitkevičienė 2009 – Daiva Vaitkevičienė. „Laimė kaip kepurė“: galvos danga iš mitologinės perspektyvos. *Tautosakos darbai*, t. 38. Vilnius.
- Van Gennep 2004 – Arnold Van Gennep. *The Rites of Passage*. London.
- Vėlius 1996 – Norbertas Vėlius. *Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai*, t. 1. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.
- Vėlius 2001 – Norbertas Vėlius. *Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai*, t. 2. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.
- Vėlius 2003 – Norbertas Vėlius. *Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai*, t. 3. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.

- Vėlius 2005 – Norbertas Vėlius. *Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai*, t. 4. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.
- Vėlius 1955 – Norbertas Vėlius. *Lietuvių mitologija*, t. 1. Vilnius: Mintis.
- Vėlius 1997 – Norbertas Vėlius. *Lietuvių mitologija*, t. 2. Vilnius: Mintis.
- Vėlius 2004 – Norbertas Vėlius. *Lietuvių mitologija*, t. 3. Vilnius: Mintis.
- Vėlius 1977 – Norbertas Vėlius. *Mitinės lietuvių sakmių būtybės: laimės, laumės, aitvarai, kaukai, raganos, burtininkai, vilktakiai*. Vilnius: Vaga.
- Vėlius 1986 – Norbertas Vėlius. *Senovės lietuvių religija ir mitologija. Krikščionybė ir jos socialinis vaidmuo Lietuvoje*. Vilnius.
- Vičinskas R1 – Žydrūnas Vičinskas. Dėl dviejų Mato Pretorijaus veikalo „Prūsijos įdomybės, arba Prūsijos regykla“ mitinių fragmentų: perpasakota, fiksuota ar pramanyta? (rankraštis).
- Vičinskas R2 – Žydrūnas Vičinskas. Interpretations of Matthaëus Praetorius Mythical Material on *Perdoytus, Wejopattis, Gardouten, Bangpjts, Luobgelda* in the Works of Lithuanian and Prussian Mythology Researchers of the 19th–21st Centuries (rankraštis).
- Vičinskas R3 – Žydrūnas Vičinskas. Mato Pretorijaus mitinės medžiagos apie ąžuolą verifikacija (rankraštis).
- Vičinskas 2015 – Žydrūnas Vičinskas. Mato Pretorijaus mitinės medžiagos apie *Perdoytus, Wejopattis, Gardouten, Bangpjts, Luobgelda* autentiškumas XVI–XVII a. rašytinių šaltinių kontekste. *Res humanitariae*, t. 18. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla.
- Vičinskas R4 – Žydrūnas Vičinskas. The Verification of Lithuanian Deity *Bičbirbis / Birbullis* in View of Information Provided by Matthaëus Praetorius (rankraštis).

Prieiga internetu

<https://goo.gl/ZWQInQ>

<http://goo.gl/LgCE1x>

Žydrūnas Vičinskas

ON MYTHICAL INFORMATION OF CHILDBIRTH AND CHRISTENING RITUALS PROVIDED BY MATTHAEUS PRAETORIUS: *LAIMĖ – LAUMĖ* – THE BLESSED VIRGIN MARY?

Summary

In previous publications (manuscripts), the authenticity and the research context of gods – *Perdoytus, Wejopattis, Gardouten, Bangpjts, Luobgelda*, partly *Bardoayts, Bicz(z)birbins / Bicž-birbins / bitzbirbins / bicziu birbullis* – described by Matthaëus Praetorius have already been discussed, also the reliability of M. Praetorius's mythical material on oak, fir-tree and pear-tree has been determined. The mentioned researches have

revealed the tendency of “information noise” and ambiguous reliability of mythical information, thus, it is meaningful to continue the verification of mythical information recorded by M. Praetorius. The writer provides quite controversial mythical material on childbirth and christening rituals during which goddesses belonging to the old pantheon *Laimė*, *Laumė*, partly *Žemyna* and the Christian Blessed Virgin Mary are adored.

The review and evaluation of interpretations of M. Praetorius’s mythical material have revealed that the researchers of the 19th–21st centuries who had studied the images of goddesses *Laimė*, *Laumė* behaved in three ways: 1) equated *Laimė* and *Laumė* (19th century: Teodor Narbutt, Ignaz Jan Hanusch, Juozapas Jaroševičius, Józef Ignacy Kraszewski; 20th century: Petras Klimas); 2) contrasted *Laimė* and *Laumė* (19th century: Simonas Daukantas, Liudvikas Adomas Jucevičius, Mikalojus Akelaitis, Adam Honory Kirkor, Konstancija Skirmuntaitė, Hermann Usener and Felix Solmsen; 20th century: Jonas Basanavičius, Victor Jungfer, Marija Gimbutienė, Rolf Wilhelm Brednich, Algirdas Julius Greimas, Pranė Stukėnaitė–Dundulienė, Norbertas Vėlius; 21st century: Gintaras Beresnevičius, Daiva Vaitkevičienė, Nijolė Laurinkienė); 3) did not consider the interrelation between *Laimė* and *Laumė* (19th century: Julius Leopold Friedrich Krohn, Eduards Volters; 20th century: Jekab Lautenbach, Jonas Šliūpas, Pranas Skardžius, Bronislava Kerbelytė, Mircea Eliade; 21st century: Rasa Paukštytė–Šaknienė, Libertas Klimka). Evaluating the research context of the 19th–21st centuries from the point of view of verification, researchers of the defined period either did not refer to M. Praetorius’s mythical information (19th century: Teodor Narbutt, Ignaz Jan Hanusch, Juozapas Jaroševičius, Simonas Daukantas, Liudvikas Adomas Jucevičius, Józef Ignacy Kraszewski, Mikalojus Akelaitis, Adam Honory Kirkor, Julius Leopold Friedrich Krohn, Eduards Volters, Konstancija Skirmuntaitė, Hermann Usener and Felix Solmsen; 20th century: Jekab Lautenbach, Jonas Basanavičius, Petras Klimas, Jonas Šliūpas, Marija Gimbutienė, Bronislava Kerbelytė, Mircea Eliade) or referred to it only slightly (20th century: Pranas Skardžius, Rolf Wilhelm Brednich, Algirdas Julius Greimas, Pranė Stukėnaitė–Dundulienė, Norbertas Vėlius; 21st century: Daiva Vaitkevičienė, Gintaras Beresnevičius, Rasa Paukštytė–Šaknienė, Libertas Klimka, Nijolė Laurinkienė); however, any of the researchers did not address the question of reliability.

The accomplished analysis has revealed that mythical material recorded by M. Praetorius on childbirth and christening as well as creatures involved there – *Laimė*, *Laumė*, the Blessed Virgin Mary – should be regarded as authentic and reliable. It is claimed so since M. Praetorius's mythical information in most cases corresponds to material from other written sources of similar period or beliefs of later period, traditions of the living folklore. M. Praetorius's material also allows reasoning that during the author's described period the care of human birth has been ascribed to *Laimė*, *Laumė* and Blessed Virgin Mary. Most likely, all of the three analysed creatures are particular extensions (of one another) or a constant and variables. In this case, human birth is a constant, which is made meaningful by rituals monitored by a certain variable – *Laimė* and (or) *Laumė* and (or) the Blessed Virgin Mary – representing the tradition Y of the period X. This allows to reason about religious syncretism which prevailed in the late 17th century and which had emerged at the transition stage when the Blessed Virgin Mary had not completely absorbed the functions of *Laimė* and *Laumė*.